

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха

Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

**на тему: ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ГОДОНІМІВ М.СТАРОКОСТЯНТИНІВ
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНИЙ
АНАЛІЗ**

Студентки II курсу МУУЗ групи

Освітньої програми Середня освіта (Українська мова
і література)

Спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова
і література)

Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка

Ступеня вищої освіти магістра

Яворської Анастасії Олегівни

Науковий керівник - доктор філологічних наук,
професор Павликівська Н.М.

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2019 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ОНОМАСТИКА ЯК НАУКА . ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГОДОНІМІВ	7
1.1 Розвиток української ономастики та її місце в сучасному мовознавстві	7
1.2 Топонімія як мовний образ території України. Класифікація топонімів	17
1.3 Формування назв населених пунктів України ХХ століття	28
1.4 Декомунізація ойконімії України в ХХІ столітті	38
РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИКО - МОТИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОДОНІМІВ МІСТА СТАРОКОСТЯНТИНІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	48
2.1 Семантико-мотиваційна специфіка годонімів як елемент з'ясування етимології давніх назв	48
2.2 Семантико-словотвірна структура утворення годонімів міста Старокостянтинів Хмельницької області	57
РОЗДІЛ 3. ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ГОДОНІМІВ МІСТА СТАРОКОСТЯНТИНІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	70
3.1 Перейменування географічних об'єктів у контексті процесів декомунізації	70
3.2 Соціоономастичні чинники зміни годонімів міста Старокостянтинів Хмельницької області	84
ВИСНОВКИ	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	94
Додаток 1	105
Додаток 2	107

ВСТУП

Декомунізація – це сукупність методів, теоретична і практична діяльність, яка спрямована на те, щоб звільнити від впливу та наслідків комуністичної ідеології в усіх сферах життя країни та суспільства після втрати влади правлячими комуністичними режимами.

Квітень 2015 р. відомий тим, що Верховна Рада України ухвалила 4 закони про декомунізацію – «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», «Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті», «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939-1945», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» [35, с. 21].

Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» змінено в статтях 5 та 8 Закону України «Про географічні назви». Вони ґрунтувалися на організації заборони присвоєння географічним об'єктам назв, які є іменами або псевдонімами осіб, що займали правлячі посади у комуністичній партії, вищих органах влади СРСР, УРСР та інших союзних республік, а також назв, що пов'язані з діяльністю компартії та встановленням радянської влади [32, с. 122].

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що в сучасному світі ономастики зростає популярність вивчення назв населених пунктів, а також зацікавлення ними з погляду історії, культури, ментальності та етнографії рідної нації. Для того, щоб дослідити виникнення і зміни в топонімії міста Старокостянтинів Хмельницької області необхідно застосувати метод комплексного опису ойконімії, зібрати та систематизувати архівні матеріали для здійснення процесу декомунізації у ХХІ столітті. Це стане підґрунтям для реформування адміністративно-територіальних довідників і карт.

Мета роботи – вивчити етимологічну, морфологічну, функціональну, словотвірну та семантико-мотиваційну специфіку годонімів міста Старокостянтинів Хмельницької області; розкрити процес декомунізації топонімії та його результат, здійснити аналіз концепції повернення історичних географічних назв на карту України. **Мета** передбачає розв’язання таких **завдань**:

- 1) проаналізувати еко- та соціолінгвістичні методи дослідження топонімії України ХХ століття в сучасній ономастиці;
- 2) охарактеризувати екстра- й інтралінгвальні чинники, які мали вплив на проведені реформи в сфері топонімії України попередньої епохи;
- 3) з’ясувати порушення підходів до номінацій і мовних норм під час перейменування вулиць населених пунктів у ХХ столітті;
- 4) проаналізувати лексичні, словотвірно-структурні, семантико-мотиваційні особливості називання вулиць міста минулих часів;
- 5) розкрити важливість процесу декомунізації топонімії України ХХІ століття в усіх сферах комунікації суспільства.

Об’єктом дослідження є годоніми ХХ-ХХІ століття міста Старокостянтинів Хмельницької області з погляду процесів декомунізації.

Предмет дослідження – етимологічна, морфологічна, функціональна, словотвірна та семантико-мотиваційна характеристики назв вулиць у зв’язку з проведенням переназивання.

Відповідно до завдань дослідження в магістерській роботі використано такі **методи**: *текстологічний аналіз* – спрямований на відбір назв із текстів (нарисів історії населеного пункту, довідників адміністративно-територіального поділу, документів (наказів, актів, відомостей тощо)); *описовий метод* – використаний для систематизації та групування локально прикріплених годонімів, а також визначення їхніх структурних компонентів; *порівняльно-зіставний метод* – для виявлення спільних та відмінних рис у структурі та функційних можливостей досліджуваних годонімів; *історичний метод* – для зіставлення годонімів України різних історичних етапів та

мотивів їхнього формування. *Етимологічний аналіз* застосовано для з'ясування походження твірної основи місцевих номінацій.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві комплексно досліджено декомунізацію годонімів міста Старокостянтинів Хмельницької області, а також розроблена системна наукова картина функціональних, морфологічних, словотвірних, семантико-мотиваційних особливостей назв вулиць; проаналізовано зміни перейменувань власних назв вулиць у зв'язку з декомунізацією топонімів України.

Теоретичне значення результатів роботи полягає у цілісному вивченні мовної політики у галузі називання в новому демократичному суспільстві. Розвідка дасть змогу глибше зрозуміти особливості трансформаційних перейменувальних процесів, що відбувалися в топонімії України минулого століття, а також дозволить детально охарактеризувати взаємодію соціуму та мови, зокрема годонімів, в умовах розбудови відкритого, політично незаангажованого суспільства.

Практична цінність. Результати дослідження слугуватимуть для поглиблення основних положень процесу декомунізації, української ономастики та культури мови. Зібраний матеріал годонімів може бути використаний для укладання різноманітних ономастичних словників, адміністративно-територіальних довідників та енциклопедій. Результати роботи сприятимуть підвищенню культури мови ділової документації, особливо у сфері традиційного називання, а також під час встановлення окремих аспектів функціонування власних назв та їхньої правописної нормалізації.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження викладенні у статті "Топонімія як предмет наукового вивчення", опублікованій у збірнику "Філологічні студії".

Структура роботи. Магістерська робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів(Розділ 1. Ономастика як наука. Теоретико-методологічні

засади вивчення годонімів; Розділ 2. Семантико - мотиваційні особливості годонімів міста Старокостянтинів Хмельницької області; Розділ 3. Декомунізація годонімів міста Старокостянтинів Хмельницької області) , загальних висновків, списку використаної літератури, додатків. Повний обсяг роботи 108 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ОНОМАСТИКА ЯК НАУКА. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГОДОНІМІВ

1.1. Розвиток української ономастики та її місце в сучасному мовознавстві

Ономастика (від грецького «*ονομα*» – ім'я, назва) – спеціальна історична дисципліна, яка вивчає власні імена, їхнє функціонування в мові та суспільстві, закономірності їхнього виникнення, розвитку й частих перетворень [69, с. 25]. Вона виникла внаслідок взаємодії досліджень історичного джерелознавства та лінгвістики. Ономастичні розвідки базувалися на результатах досліджень античних, середньовічних та сучасних лексичних одиниць, які вважалися в певній мірі назвами історично- або культурно-важливих об'єктів чи суб'єктів, які формували національну, формальну, ментальну картину світу мови-носія того чи того ономастикону.

Згідно з цим, кожен онім вміщує інформацію про особливості іменованого об'єкту, історичну епоху, в якій з'явилася назва, етнос, котрий створив назву, мову, на якій звучить назва та інше. Власні імена виникли дуже давно в процесі розвитку мови. Вони відрізняються від загальних назв, тому що характеризують конкретний об'єкт.

Поділ слів на власні імена та загальні назви здійснили ще античні філологи. Причиною цього став факт, що, з одного боку, деякі об'єкти потребують окремого, особливого найменування, а, з другого, існують слова на позначення предметної області людського буття, що задовольняються загальними, видовими, утотожнюючими поняттями. Давні греки називали їх – «*onomata kuria*» та «*proengorial*», а римляни – «*nomina propria*» та «*appellativa*» [37, с. 263].

Після виникнення такої термінології починається детальне дослідження явищ, понять та сутності ономастики, що є актуальним і до сьогодні та спонукає лінгвістів до суперечки з приводу того, являється ономастика самостійною дисципліною з власними методами досліджень чи

допоміжною стосовно географії, історії, лінгвістики, археології, етнографії тощо.

Вивчення історії слов'янських мов сприяло розвитку слов'янських ономастичних студій. Їхнім засновником вважають видатного австрійського та словенського філолога XIX століття Ф. Міклошича, діяльність якого з порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов зробила поштовх до подальшого дослідження ономастики у славистиці. В той же час ономастичні питання хвилювали польських мовознавців, таких як – Т. Войцеховський, Ф. Пекосинський, та чеських – Г. Іречека та К. Кадлеца.

Дослідники доісторичних часів та мовознавці, які вивчали історію переселень народів і окремих племен давньої Європи акцентували увагу на територіальних особливостях етносу, здійснювали пошук слов'янської прабатьківщини, виокремлювали значимість вивчення ономастичної лексики як історичного та лінгвокультурного джерела. Основоположні фундаментальні кроки вітчизняних та європейських лінгвістів у вивченні актуальної на той час ономастики підтверджують те, що найбільш архаїчними є назви річок, оскільки науковці звернули на них найбільшу увагу. Наприклад, у Польщі в книзі «Студія над назвами вод слов'янських» (Краків, 1948) їх дослідив Я. Розвадовський. У першій половині XX ст. гідроніми вивчав також М. Рудницький. Польський мовознавець Т. Лер-Сплавінський використовував назви річок у праці «Про походження слов'янської прабатьківщини» (Познань, 1946) як історичне джерело. Через гідроніми він пояснював деякі особливості виникнення слов'янського побуту й традицій, та розкривав недостатньо прозору етимологію історично вагомих і сучасних на той момент понять. Високу цінність для розвитку ономастики становлять праці хорватського дослідника П. Скока, який проаналізував південнослов'янські географічні назви, дослідив історію розвитку романських поселень на Балканах [72, с. 5].

Згодом наукові дослідження різних напрямків призвели до того, що в лінгвістиці виокремилось два підходи до вивчення пропріальної лексики.

Перший підхід об'єднував мовознавців, які вважали пропріативи матеріалом у вивченні історії мов. Другий підтримували науковці, які розглядали оніми як історичне джерело своїх досліджень. Тому в історичній науці ономастика вважається спеціальною дисципліною, яка вивчає оніми як історичне джерело. В сучасній філології ономастика є частиною лінгвістики, дослідницьким об'єктом істориків мови.

Значимим є те, що сучасна наука констатує – в онімі розділяються форма власної назви та її конкретний зміст. Дослідженням лексичної форми власної назви займається філологія, а вивченням її конкретного змісту та його тлумаченням – історична наука.

Поряд із швидким розвитком перекладознавчої науки та зростанням популярності у вивченні ономастичних підкласів та їхнього зв'язку з формуванням мови, особливостями передавання власних назв-реалій іноземними мовами та взаємодії онімів між собою та з іншими лексемами виникло питання щодо місця, яке займає ономастика в сучасній лінгвістиці.

Науковці умовно виділяють три етапи розвитку ономастики. Першим етапом є «доакадемічна доба» – до середини XIX ст. В цей час створювалися перші словники власних імен та з'являлися наукові доробки, що стосувалися проблем ономастики. Другий етап охопив другу половину XIX ст. – першу половину XX ст. Тоді з'явилися академічні філологічні дослідження з ономастики. Третій період (друга половина XX ст. – початок XXI ст.), коли ономастичні розвідки почали здійснювати поряд із філологами та спеціалістами-істориками.

М. Торчинський виокремлює ще два підперіоди – з 1959 до 1991 рр. і з 1991 р. до сьогодні. Він пов'язує це зі зміною аспектів, статусу (мовного), орієнтирів та інших атрибутів вивчення власних назв у Радянському Союзі й незалежній Україні [76, с. 49]. Характеристика напрацювань вітчизняних ономастів здійснюватиметься нерозривно, починаючи з часів створення Української ономастичної комісії й до сьогодні.

Словенський мовознавець Ф. Міклошич створив лінгвістичну класифікацію топонімів та розмежував їх на дві групи і низку підгруп. Географічні назви, утворені від особових імен, поділено на іменники та прикметники, а серед мотивованих загальними словами виділено такі семантичні групи твірних основ: а) земля; б) вода; в) рослини; г) тварини; ґ) колір; д) будівлі; е) заняття мешканців; є) знаряддя праці; ж) етнічні найменування; з) обставини політичного і соціального характеру. Таким чином, класифікація Ф. Міклошича враховувала два принципи: граматичний (частиномовна співвіднесеність, словотвір і морфемна структура назв) і семантичний (лексико-семантичні групи твірних основ) [76, с. 123].

Становлення ономастики датують післявоєнним періодом. Саме тоді склад науковців – К. К. Цілуйко, О. С. Стрижак, А. П. Непокупний, І. М. Желєзняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко, В. В. Німчук, підійшли до створення ономастичних студій. Найперше було сформовано емпіричну базу української ономастики, тобто – впорядкування онімного матеріалу.

С. Вербич підкреслює, що завдяки цьому з'явилася ономастична картотека, яка сьогодні налічує близько мільйона одиниць антропонімів, ойконімів, мікротопонімів, гідронімів [17, с. 75]. Безумовно таке зібрання зіграло важливу роль в сучасному розвитку ономастики, оскільки стало підґрунтям для теперішніх та майбутніх досліджень.

Лінгвісти схиляються до думки, що першою ономастичною розвідкою можна назвати «Повість минулих літ», де Нестор-літописець намагався дізнатись етимологію «Русской землі». Походження назви Київ він пов'язував з легендою про Кия, Щека, Хорива та їхню сестру Либідь, а також досліджував походження назв деяких літописних племен та походження назви всієї держави – «Русь» [37, с. 271]. Період Київської Русі характеризувався потребою дослідити історичний зміст географічних і етнічних назв, а також імен людей. Результатом стала поява писемних джерел з прикладами тлумачення.

Перший на Русі словник власних імен людей був виданий в Новгороді у 1289 р. для єпископа Климента. Найархаїчнішими українськими словниками вважаються «Лексис с толкованієм словенських мов просто» – середина XVI ст., «Лексис» Лаврентія Зизанія – 1596 р. Латинською мовою було укладено Стефаном Славинецьким «Лексикон латинский», а в перекладеній частині, крім церковнослов'янських термінів, вживані й українські слова [37, с. 275]. Походження та етимологію власних назв людей спробував пояснити Памва Беринда у праці «Лексикон словеноросский и имен толкование» в 1627 р. Тільки в XIX ст. ономастика ввійшла в коло досліджень української лінгвістики.

Термін «ономастика» вперше був запропонований хорватським лінгвістом Т. Маретичом у 1886 р., але він мав на увазі тільки одну ономастичну дисципліну – антропоніміку [37, с. 269]. Я. Дзира в Енциклопедії історії України дає своє тлумачення – «Ономастика – це спеціальна лінгвістично-історична дисципліна, яка вивчає власні імена й назви, їхню історію, семантику, будову, основні закономірності розвитку» [31, с. 26]. Виникла вона в результаті взаємодії досліджень з історичного джерелознавства та лінгвістики.

В Україні ономастичні дослідження розпочав один із перших український слов'янознавець Я. Головацький. Його праці ґрунтувалися на наукових матеріалах з історії утворення інших слов'янських мов та етнографії регіонів, які досліджувалися. У другій половині XIX – на початку XX ст. онімний матеріал почали досліджувати чимало науковців – М. Грушевський, О. Лазаревський, М. Кордуба, Л. Падалка, Я. Рудницький, М. Максимович, О. Соболевський, І. Срезневський, М. Сумцов та ін. [76, с. 156]. Найбільш вартісною працею того часу вважають систематизацію антропонімів, яку здійснили В. Охримович, М. Сумцов та І. Франко. Проте період XIX та початку XX ст. характеризується домінуванням ономастичних студій описового характеру, а більшість таких праць побудовані на даних «народної етимології».

У 20-х роках ХХ ст. почалось систематичне збирання українських власних назв. Оpubліковані були такі праці як «До правопису слов'янських прізвищ» Ф. Дем'янчука, «Адміністративна карта Української РСР. Показчик географічних назв» за упорядництвом А. Ярошевича. Ще одним вагомим напрацюванням є «Що нам кажуть назви осель» М. Кордуби. Тут автор вперше в українському мовознавстві зробив спробу структурно-семантичної класифікації географічних назв, розкрив семантику багатьох назв населених пунктів.

На теренах Західної Європи «ономастика отримала науковий статус у 30-х роках ХХ ст.». Перші спроби систематизації власних назв у своїх працях західнослов'янські вчені зробили ще у ХІХ ст. Чеський історик Ф. Палацький, взявши за основу історію виникнення топонімів, розділив їх на дві групи: 1) похідні від імен засновників чи власників; 2) похідні від природних умов.

У середині ХХ ст. вийшло кілька наукових праць із проблем ономастики за рубежом – у Канаді «Канадійські місцеві назви українського походження» (1951 р.), «Студії з назвознавства і слов'янський назовничий фольклор у Канаді» (1956 р.) Я. Рудницького. У польській науковій літературі наявні доробки про український топонімікон.

Через події, що склалися в Україні в І половині ХХ ст. дослідження у цьому напрямку занепали. Після стабілізації політичної ситуації в країні ономастичні студії почали знову частково активізуватися. Деякі вчені при АН УРСР працювали в топонімічній комісії – П. Клименко, М. Ткаченко, А. Ярошевич та ін. [37, с. 264]. Були опубліковані такі їхні праці, як «Короткі правила правопису. Словнички імен, географічних назв, назв різних установ» (1925 р.), «До правопису слов'янських прізвищ» (1927 р.), «Адміністративна карта Української РСР. Показчик географічних назв» (1941 р.) [76, с. 161]. Хоча аналітика у цих дослідженнях відсутня, все ж вони заслуговують на увагу через обсяг описаного матеріалу, оскільки велика його частина могла бути втраченою.

Остання третина ХХ – початок ХХІ ст. відзначається науковими працями із проблем ономастики лексикографічного, дисертаційного та монографічного зразків. Вагомими серед цих студій є «Словник російської ономастичної термінології» Н. Подольської та «Основна система і термінологія слов'янської ономастики».

Відродження пошуків у галузі лінгвістичної та історичної ономастики у післявоєнний період в Україні розпочав К. Цілуйко. Внесок науковця прослідковується у працях: «Українська топоніміка напередодні міжнародного з'їзду славістів», «До вивчення топоніміки», «Коротка програма збирання матеріалів до вивчення топографії України» та ін. [37, с. 262]. Після другої світової війни в ономастичних дослідженнях найбільше продовжили використовувати як допоміжний матеріал пропріальну лексику. З'являлись наукові праці також Л. Гумецької, Н. Дзятківської, А. Кара-Моско, В. Михайлова. О. Ріпецької, які мали важливе значення для вітчизняної ономастики.

Найпродуктивнішим моментом у розвитку української ономастики став 1959 р., коли в Києві відбулася I Республіканська ономастична нарада. На ній ономастика була визнана як окрема наукова дисципліна. Результатом було прийняття рішення створити Українську ономастичну комісію. Вона у 1960 р. започаткувала регулярне проведення Республіканських ономастичних конференцій і видала 15 випусків своїх «Повідомлень» упродовж 1966-1977 рр. [76, с. 144]. З II половини ХХ ст. почали з'являтися фундаментальні праці, а також вузькоспеціалізовані дослідження семантики та різних класів онімів: антропонімів, топонімів, зоонімів і космонімів. Розвивається літературна ономастика [77, с. 219]. З середини 60-х рр. ХХ ст. остаточно виокремилися спеціальні історичні дисципліни, які мають вузький предмет дослідження. Українські джерелознавці виокремлюють окремі групи лінгвістичних джерел: антропонімічні, топонімічні, етнімічні. Більшість ономастичних досліджень в останній третині ХХ ст. відносяться до предмету вивчення спеціальних історичних дисциплін.

Останні десятиліття в Україні активно вивчалися антропонімічні джерела, створювалися довідники власних назв імен людей. У коло ономастичних досліджень постійно потрапляють нові групи власних імен. Тому виникає необхідність чітко окреслити область та об'єкт дослідження ономастики.

Усі доробки, виконані упродовж попередніх років, дали підстави зайняти провідну позицію українській ономастиці у відповідній галузі славістики. Початок нового століття спонукав дослідників до проведення підсумків і визначення перспектив її розвитку. Так, у 2008 р. відбувся XIV Міжнародний з'їзд славістів, де українська ономастична делегація виявилася найчисельнішою та найавторитетнішою [49, с. 94]. Наполегливі дослідження К. Цілуйка, Ю. Карпенка, Ю. Редька, В. Німчука та інших науковців спонукали до функціонування близько десятка відомих ономастичних шкіл та публікацій численних праць загальнослов'янського значення з пропріальної лексики.

Більшість сучасних дослідників власних назв у процесі вивчення тих чи тих властивостей онімів торкаються питань, які пов'язані із групуванням їх у певні розряди на основі різних денотатно-номінативних ознак. Перерахувати такі студії неможливо, оскільки нові теорії структурування онімного простору фіксуються рідко, бо, за традицією, розглядаються узвичаєні класифікації.

Найактивніше працюють у сфері ономастики й до сьогодні представники Одеської ономастичної школи, яку очолював Ю. Карпенко. Саме він заснував в Україні сучасну теоретичну ономастику, літературну ономастику як окремий літературний напрям і системне вивчення власних назв космічних об'єктів [50, с. 30]. Найяскравішою подією початку XXI ст. В. Личук вважає вихід у світ монографії Олени Карпенко «Проблематика когнітивної ономастики» та захист її докторської дисертації «Когнітивна ономастика як напрям пізнання власних назв». Праці заслуговують на увагу насамперед тим, що такого досвіду в слов'янській і європейській ономастиці

немає, розкриття суті та механізму семантичної трансформації в мозку людини власних назв є одним з надскладних завдань [49, с. 95]. Складність полягає також у тому, що автор працювала з матеріалом на кількох мовах, дібраному з художніх творів українських, російських, англійських та інших письменників.

У монографії «Проблематика когнітивної ономастики» О. Карпенко запропонувала цікаву методику вивчення буття онімів – принцип чорного ящика, спостерігаючи акти мовлення. Вона виділяє три шляхи дослідження:

1. Аналіз актів мовлення (друковані тексти, насамперед художні), які породжуються поєднанням концептів: ланцюжки слів розкривають концепти, що їх утворили. У мовця концепти стають мовленнєвими одиницями – словами, у слухача – мовленнєві одиниці перекодовуються в концепти.

2. Асоціативний експеримент полягає в спостереженнях за реакцією реципієнтів на «онім-стимул», що дає змогу характеризувати загальномовне, суб'єктивне та індивідуальне наповнення цього оніма в ментальності етносу та окремого індивіда.

3. Третій шлях дозволяє досліднику вивчати особистий лексикон – спостереження над власною пам'яттю та її функціонуванням.

Сьогодні ономастика багата визначними здобутками, особливо у галузі етимології та етноісторичної реконструкції. Досвід представлено науковими працями А. Білецького, І. Желєзняк, Р. Козлової, О. Купчинського, А. Непокупного, Є. Отіна, Ю. Редька, П. Чучки, В. Шульгача.

Літературна ономастика досягла менше результатів, що зумовлює актуальність та необхідність досліджень у цій царині. Вагомими працями є роботи таких науковців – Л. Колоколової, Е. Магазаника, В. Михайлова, В. Супруна, О. Фонякової. Особливими слід відзначити напрацювання Л. Белея, В. Калінкіна, які першими захистили докторські дисертації з літературної ономастики й опублікували по дві монографії. Огляд стану літературної ономастики в Україні підготував М. Мельник. О. Белей –

представник Ужгородського університету, один із перших, хто здійснив монографічне дослідження ергонімії.

В. Калінкін став одним із продовжувачів теорії контекстної ономастики і вважав, що контекстом оніма є такий фрагмент тексту художнього твору, який необхідний і достатній для з'ясування ролі власних назв. На основі цієї думки дослідники виділяють мікроконтексти та макроконтексти, оскільки оніми в художньому тексті можуть взаємодіяти з найближчими мікро- чи макроконтекстами, утворюючи при цьому різноманітні змістові зв'язки, складні асоціації та конотації.

Новим в українській ономастиці є започатковане Є. Отіним на пострадянському просторі системне (лексикографічне) вивчення конотативних власних назв, що становить окремий підрозділ літературної ономастики [52, с. 145]. Отже, українські ономасти активно втручаються в сучасний мовний процес та лінгвістичні тенденції, вливаються до світової ономастичної науки, виступаючи інколи в ній початківцями нових напрямів або аспектів вивчення власних назв.

1.2 Топонімія як мовний образ території України. Класифікація топонімів

Основним завданням географічної назви є конкретизація місця знаходження на земній поверхні. Топоніміку вважають мовою, архівом або літописом землі. Термін бере початок з грецьких слів «*topos* – місцевість» і «*онума* – назва», найменування ім'я [48, с. 121].

Афанасьєв О. Є. пропонує кілька трактувань цієї дефініції. Топоніміка це:

1) *загальне тлумачення (що?)* – галузь знання, яка займається вивченням походження, розвитку, сучасного стану, смислового значення географічних назв (топонімів), дослідженням їхньої системності, моделей, структури, ареалів поширення та умов (природних і соціальних) виникнення;

2) *причинне тлумачення (чому?)* – внаслідок міждисциплінарного походження, великих обсягів латентної геоінформації та можливостей широкого залучення методів наукових емпіричних і теоретичних досліджень географії, історії та мовознавства;

3) *цільове тлумачення (для чого?)* – з метою підтримання та поліпшення притаманних кожному окремому топоніму пізнавальних, ціннісних і практичних властивостей через виконання ним культурологічних, виховних, адресних, номінаційних функцій та одержання нових знань про минуле і сучасне шляхом застосування емерджентної засади наукових досліджень [3].

Топонім – це окрема географічна назва певного об'єкта геопростору – звичайне загальноживане слово. Йому притаманні стійкість форми і змісту та вмотивованість, а при називанні того чи того об'єкта обов'язковою умовою є існування реальної підстави.

Географічні назви характеризують географічні об'єкти і найчастіше відображають реальні особливості місцевості або ті, якими користувалися тоді, коли присвоювали найменування. Через це розкриття їхнього змісту є надзвичайно важливим для географії.

Походження назв географічних об'єктів розпочалось ще у стародавніх греків, які цікавилися етимологією найменування материків, країн, міст, сіл, морів, океанів, річок, озер, гір і долин. Але через брак знань пояснити усі топоніми їм не вдавалось, тому з'являлися фантастичні уявлення, легенди, створювалися міфи про надприродні сили та навіть божественне втручання.

Під час існування радянської імперії у найменуваннях відобразилися особливості нав'язаного колективного землекористування, риси «соціалістичної ідеології» [48, с. 79]. Саме це призвело до кардинального перейменування історичних назв. Штучно нагромаджувалися ідеологічні назви: *Більшовик, Комсомольськ, Жовтневе, Ленінське, Горлівка* та інші.

Географічні найменування України відображають різні історичні періоди багатой історії українського народу. Тому сьогодні ми володіємо великою та розвиненою топонімічною системою багатьох епох. Основа топонімії України слов'янська, саме тому й перебуває у тісному зв'язку з топонімічною системою Європи, Азії, і творить цікавий та своєрідний комплекс назв.

Топонімія регіонів України віддзеркалює різні періоди культурного, історичного, господарського, мовного розвитку. Українські географічні назви різняться за віком, а тому діляться на певні хронологічні зрізи – хронотопи:

- 1) назви дослов'янської доби (5-7 ст. н. е.);
- 2) назви доби раннього середньовіччя (7-13 ст. н. е.);
- 3) назви доби середньовіччя (13-15 ст.);
- 4) назви доби козацтва (16-17 ст.);
- 5) назви імперської доби (17 – поч. 20 ст.);
- 6) назви радянської доби (20 ст.) [46, с. 142].

Провести межу між цими хронологічними класами досить важко, але вони об'єднують назви відбиття в них природних мотивів номінації із власними законами, механізмом іменування та традиціями в осмисленні та ідентифікації простору.

Розвиток східнослов'янської топоніміки припадає на XIX ст. Спочатку

це був стихійний шлях, без відповідних управлінських постанов, проте вивчення топонімії з кожним роком набирало ширшого розмаху. Першим дослідником народної ландшафтної термінології в Україні був П. Тутковський. Він створив словник геологічної термінології, до якого увійшло 5000 українських наукових термінів [5, с. 22].

Загалом розвиток топонімії в Україні у ХХ ст. можна поділити на три етапи:

1) до середини ХХ ст. – переважали регіональні роботи, питання загальної теорії було на найнижчому рівні;

2) 50-70-і роки ХХ ст. – дослідження топонімії А. Дульзона, М. Мурзаєва, В. Никонова, А. Попова. З цього часу зростає інтерес до проблем топоніміки;

3) кінець ХХ ст. – поч. ХХІ ст. – відрізняється найбільш результативними дослідженнями, формуються наукові топонімічні школи, видаються перші топонімічні посібники [30, с. 17].

Найбільше поживлення в галузі топонімічних досліджень спостерігається на другому етапі. Активніше розвивається антропоніміка, топоніміка та гідроніміка. З'явилися праці, у яких розглядається топоніміка різних держав: Латвії, Вірменії, Казахстану тощо. Слід зауважити, що велике значення у питаннях встановлення методології та принципів дослідження топонімії мали роботи В. Никонова, Е. Мурзаєва, К. Цілуйка, Л. Гумецької, Ю. Карпенка та топонімічні конференції, що відбулися у Києві у 1959 та 1962 рр. і Москві у 1962 р. Значну роботу в дослідженні топонімії західних областей України провели польські мовознавці С. Грабець, З. Штібер та український мовознавець Я. Рудницький. Їхні праці з'явилися на сторінках журналів, а також виходили спеціальними виданнями протягом 1930-1960 рр. Під час подальшого розвитку топоніміки розроблялась і вдосконалювалась методика збирання і дослідження слов'янських географічних назв. Було складено програми, анкети для збирання матеріалів (М. Кордуба, О. Лазаревський, Б. Плащанський), зроблено спроби систематизувати й

опублікувати виявлений матеріал, але єдиного, чіткого методу дослідження відповідної системи все ж таки не було розроблено.

Відомо, що найбільших успіхів в ареальному вивченні слов'янської топонімії досягли мовознавці В. Борек, О. Вільконь, М. Карась, В. Ташицький, С. Роспанд та ін.

Дослідження топоніміки України до недавнього часу здійснювалося в основному за певними територіями, найчастіше – окремими адміністративними одиницями-областями. Якщо говорити про «жанри» топонімічних досліджень, то регіональні – найважчі, бо, як зауважує В. Никонов, автор локального дослідження не вільний при виборі матеріалу. Проте регіональний спосіб дослідження може виявляти локальні мовно-історичні явища, які при ареальному дослідженні випадають з поля зору вченого. При локальному вивченні географічних назв ширше і глибше залучаються дані з мікротопонімії. При ареальному вивченні ці дані беруться вибірково [57, с. 29].

Поява топонімів зумовлена необхідністю розрізняти географічні об'єкти в процесі трудової діяльності людей для орієнтації щодо них. Топонім – це соціальне явище, яке не просто відображає властивості об'єкта, а подає їх крізь призму людського уявлення про цей об'єкт, розкриває реалії колишньої матеріальної й духовної культури населення.

Правильно пояснити ту чи ту назву, розкрити її смислове значення і походження – означає отримати важливу інформацію про минуле свого краю: його природні умови, економіку, етнічний склад населення, історичні події тощо. Ця особливість географічних назв використовується в історичних та географічних дослідженнях для реконструкції ландшафтів минулого, вивчення особливостей освоєння території, виявлення зниклих ареалів рослин чи тварин. Але щоб одержати таку поглиблену інформацію, потрібно досліджувати їхню сукупність, сформовану під впливом характерних географічних або історичних умов.

Чимало назв населених пунктів відантропонімічного походження – названі від певного імені, особи яка принесла найбільшу користь місцевим жителям. Наприклад, велика кількість селищ та сіл в Уманському районі Черкаської області: *Іванівка, Дмитрушки, Оксанине, Юрківка, Максимівка* та ін.

Сукупність географічних назв інколи називають географічною номенклатурою. З латинської *nomenclatura* означає «перелік імен». Ознаки номенклатур такі:

- 1) неоднорідність і різночасовість походження окремих елементів, їхніх складових;
- 2) особливе значення в мові;
- 3) ретельне збереження номенклатурних одиниць;
- 4) періодичні перегляди номенклатурних списків.

Топонімічна номенклатура України вміщує окремі класи – хоронімів, ойконімів, гідронімів, омонімів та ін. Назви населених місць – **ойконіми**; назви міст – **астіоніми**; назви внутрішньоміських об'єктів – **урбаноніми**; назви вулиць – **годоніми**; назви площ – **агороніми**; назви шляхів сполучення – **дромоніми**; назви водоймищ – **гідроніми**; назви океанів – **океаноніми**; назви морів – **пелагоніми**; назви озер – **лімноніми**; назви річок – **потамоніми**; назви боліт – **гелоніми** та ін. Існує більш складна, конкретизована класифікація гідронімів: **інтерлувіоніми** – назви морських проток; **портоніми** – назви портів; **фіордоніми** – назви фіордів; **флуменоніми** – назви морських течій.

Назви гір – **ороніми**; назви лісів – **дрімоніми**; назви невеликих незаселених об'єктів – **макротопоніми**.

Назви територій (районів, адміністративних, історичних областей, країн) – **хороніми**; назви етнічних спільнот – **етноніми**; назви географічних об'єктів, утворені від власного імені людини – **антропотопоніми**; від назв тварин – **зоотопоніми**; від назв рослин – **фітотопоніми**.

Кожен народ володіє своєю емоційно-образною системою, яка передається від покоління до покоління в усній формі й фіксується в фольклорній пам'яті. Мова йдеться про ландшафт, місцеву флору та фауну, мораль і мову, ідеали та навички трудової діяльності. Тому мовознавці, які досліджують топонімію продовжують своє вивчення з залученням додаткових об'єктів і матеріалів.

До методів дослідження топонімії належать описовий, порівняльно-історичний, картографічний та кількісно-статистичний. Сучасне вивчення географічних назв ґрунтується на матеріалах археології, історії, географії, палеонтології, без яких топоніміка не мала б необхідного наукового підґрунтя.

Дослідження топоніміки передбачає також кількісно-статистичний аспект вивчення місцевих назв. Важливість кількісного фактору дуже велика при виявленні складу топонімів. Кількісні дані дають можливість доходити правильних висновків. Вертикальне (діахронічне) і горизонтальне (просторове) вивчення топонімів із застосуванням названого аспекту дозволяє з'ясувати межі різних ареалів, визначати шляхи просторового просування топонімічної моделі протягом віків, а також встановлювати зв'язки і взаємозалежність динаміки з соціально-історичними та природно-географічними умовами формування етносів та націй.

Дані топонімічних досліджень використовуються в області історичної географії населення та застосовуються при визначенні територій минулого розселення етносів та племен, при встановленні етнічної належності народів, при виявленні давніх міграційних процесів.

Інформацію з топонімічних джерел мовознавці використовують при вивченні історії виникнення населених пунктів та їхньої первинної функції. Місця розташування давніх поселень, їхні стоянки є одним із об'єктів дослідження краєзнавства, а їхнє теперішнє використання – об'єктом туристичного краєзнавства [46, с. 143].

Найбільша роль у дослідженні географічних назв належить лінгвістиці, оскільки ця дисципліна розглядає топоніміку як розділ ономастики – науку про сукупність власних імен об'єктів. Зрозуміти будову назв можливо тільки через використання лінгвістичних методів, що є вихідним етапом для мовних та позамовних досліджень топонімії.

Лінгвістика знаходить корінь географічної назви і слово, від якого ця назва утворена, що є головним для топонімічних досліджень. У вивченні змісту топоніма географія є невіддільним елементом. За допомогою географії локалізуються денотати найменувань, оскільки назви населених пунктів, річок, гір – важливий елемент карти [84, с. 92].

Топонімічні назви завжди гранично локалізовані, тобто прив'язані до території і називають якісь певні об'єкти певної місцевості. Тому всі спільні та відмінні риси різних топонімічних назв мають свій територіальний вияв. Топонімічні назви займають певну територію, можуть бути чітко визначені та нанесені на карту. Вивчення територіальної поширеності різних топонімічних типів є важливим як для з'ясування специфічних особливостей топоніміки, так і для вирішення ряду проблем історії народу. Вивчення географії топонімічних назв розвивається двома основними шляхами [74, с. 173].

Перший підхід передбачає вивчення територіальної поширеності словотворчих типів топонімічних назв. Науковці встановлюють спільнослов'янські, спільносхіднослов'янські, українські та більш діалектні моделі. Більшість словотворчих типів українських назв населених пунктів належить до спільносхіднослов'янських, а більшість словотворчих типів назв річок належить до спільнослов'янських.

Другий метод спрямований на вивченні території представленості в топоніміці певного слова, тобто основи, або ж певного кореня. Це питання досі є недостатньо розробленим. Поширеність в українській топоніміці похідних від деяких слів виявляє виразний зв'язок з діалектним розчленуванням української мови, причому самі ці слова зовсім не

обов'язково є діалектними. Ці дві риси топонімічних назв виявились достатніми для створення всередині лексичного складу автономної топонімічної системи.

Сьогодні важливим питанням є вивчення топонімів у школі. Багато методистів вважають, що це повинно ґрунтуватися на вирішенні багатьох лінгводидактичних завдань у єдиному семантичному просторі. Вони пов'язані з культурою, історією країни, а також мають специфічні риси морфемної будови, словозміни, словотвору та орфографії. Власні назви дають можливість ознайомити учнів з мовною картиною світу. Вивчення топонімів реалізує принцип персоналізації – максимального залучення на уроках мови особистості дитини, її біографічного та мовленнєвого досвіду [884, с. 94]. Методисти вважають, що найкраще розпочати вивчення топонімії з назви населеного пункту учня, місця народження його батьків, дідусів і бабусь. Ці уроки спрямовані на розвивання спостережливості, допитливості, зацікавлення своїм родоводом, історією рідного краю.

Важливим практичним напрямком використання топоніміки є правильне передання географічних назв українською мовою та використання їх у картографії і краєзнавчо-туристичній роботі. Вивчення топоніміки може сприяти пошукам забутих об'єктів геолого-промислового, політико-економічного, історико-археологічного та іншого значення. Географічні назви можуть також відображати зміни природних умов місцевості.

Одним з найактуальніших завдань топоніміки є з'ясування етимології давніх назв, яке пов'язане з визначенням їхніх мотиваційних ознак, первісної семантики та мовної належності морфем. Порівняльно-історичний метод вивчення топонімів дає можливість розв'язати не тільки часткові, а й загальнонаукові проблеми. Історична топоніміка відіграє головну роль у визначенні так званої прабатьківщини слов'ян, а також вивченні етногенезу та глотогенезу українців.

В Енциклопедії історії України йдеться про те, що ономасти, спираючись на такі фундаментальні положення, як: наступність

індоевропейського, праслов'янського та давньоукраїнського топонімного фону і простору; взаємозв'язок цього простору з найдавнішими археологічними культурами, до яких могли бути причетними давні слов'яни; східні та південно-східні запозичення в доісторичній топонімії на території України; збереження архаїчних праслов'янських ознак; домінування автохтонних топонімів праслов'янського і протиукраїнського походження в лісовій та лісостеповій зонах – стверджують думку про середньонаддніпрянську прабатьківщину слов'ян, основні землі якої заселяють сучасні українці [31, с. 47].

Другою актуальною проблемою вітчизняної топоніміки є відродження історичних назв та позбавлення заідеологізованості процесу топонімної номінації. У період радянської влади в Україні було штучно перейменовано приблизно кожен четвертий, а подекуди й переважна більшість населених пунктів, радикально змінено урбанонімну мікросистему в містах. Основу радянських назв становили меморіальні топоніми, які присвоювалися поселенням, вулицям, площам, лісопаркам на честь комуністичних цінностей та вождів.

Дослідники підкреслюють, що майже не поширились меморіальні назви та тенденція до масових перейменувань у ті розряди топонімів, які називали природні географічні об'єкти: гідроніми, ороніми, дрімоніми, тому вони є найціннішим матеріалом для об'єктивного вивчення історичного розвитку мови та тих позамовних чинників, які впливали на формування топонімії України. Актуальними є також проблеми, пов'язані із систематизацією, стандартизацією та науковою інтерпретацією власних географічних назв у діахронічному та синхронічному аспектах.

Науковці схиляються до думки, що, оскільки топоніми мають просторово-територіальне поширення, здатні утворювати територіальні комплекси, системи, і одночасно є суспільним і природним явищем, то можуть бути викладені та досліджені через графічну мову у вигляді карти – моделі реальної дійсності.

Топонімічною картою називають тематичний картографічний витвір, що відображає територіальні топонімічні системи, які об'єктивно склалися на тій чи тій території внаслідок історичного процесу розвитку суспільства та його взаємодії з оточуючим геопростором, містить різносторонню характеристику топонімів, особливості їхнього утворення, розповсюдження топонімічних структур регіону в тісному зв'язку з географічним середовищем та етно-господарським складом населення [3].

Сучасна тематична картографія поширює тенденції системного картографування території. Це передбачає використання великих матеріалів різноманітної інформації про геосистеми, раціональних та ефективних способів її обробки і побудови численних аналітичних, комплексних і синтетичних карт, різних природних та соціально-економічних, а також топонімічних.

Краєзнавчі розвідки присвячені вивченню етнічного складу територій також доповнюються найчастіше топонімічними даними. В таких дослідженнях застосовується етимологічний аналіз географічних назв. Українські топоніми у своєму мовному походженні досить різноманітні. Генетично назви географічних об'єктів на теренах України походять з індоєвропейської мовної суміші: від романських мов (іллрійська, фракіська, румунська, молдавська), давні західноєвропейські мови (кельтська, германська), домішки мов балтської групи, деякі назви знаходять свій початок від іранських мов: скіфська, скіфо-сарматська, угорська; тюркських: татарська, турецька тощо. Структура та етимологія топонімічних формантів і топонімічних основ (частин назви) підтверджують співіснування та вжиток різномовних топонімів на теренах України. З появою та закріпленням тут слов'янського (українського) населення, як автохтонного, розпочинається інтенсифікація назвотворчих процесів і топонімічної освоєності. Особливо складні й урізноманітненні процеси в назвотворенні відбуваються в межах Карпатського Передгір'я та Українських Карпат, Криму.

В структуру назв географічних об'єктів залучаються не тільки терміни українського походження, а й відбуваються процеси мовної трансформації, які характеризуються:

- 1) перекладанням (і, або) калькуванням назви з однієї мови на іншу;
- 2) народно-етимологічним переосмисленням (коли назва однієї мови пристосовується до певної лексеми іншої без врахування первинної семантики);
- 3) словотворчої адаптації (назва однієї мови оформлюється засобами іншої);
- 4) співіснування різних назв одного і того ж об'єкту у носіїв різних мов.

Актуальним вважається питання сучасного напрямку топонімічних досліджень – статистична обробка даних. В. Грицевич зауважує, що вивчення топонімів є важливою та широкою областю застосування прикладного геостатистичного аналізу [2, с. 11]. Геостатистика є напрямком статистичної науки, яка вивчає кількісні закономірності просторового поширення масових явищ і вивчення поширення топонімів є важливою галуззю застосування прикладного геостатистичного аналізу.

Топонімія України являє собою вербальний образ геосистем та відбиває культурну, історичну, суспільну автентичність та унікальність України. Натуральна та антропогенна природа територій перетворюється в образи місць існування, що є проєкціями процесів всебічного освоєння ландшафтів.

1.3 Формування назв населених пунктів України ХХ століття

Територія України протягом кількох століть була розділена між державами-сусідами, які постійно впливали на її культуру, насаджуючи свою, змінювали національну ідею українців, прагнули приєднати їх до власної громадянської спільноти, привласнювали насильно українські землі.

Найбільшого культурного впливу зазнавала мова, оскільки нею завжди користувалися у всіх сферах суспільного життя, в тому числі й адміністративно-територіальній устрій держави, який складається з великої кількості населених пунктів різного масштабу з відповідною кількістю різноманітних назв поселень, вулиць тощо.

Ономасти досліджували топонімію різних регіонів України і виявили значні відмінності у фонетичних, лексичних, структурно-словотвірних та інших ознаках топонімії цих територій, а також у кількісному та якісному співвідношенні перейменувань населених пунктів та вулиць України протягом ХХ століття.

Після проголошення незалежності України були деякі намагання відновити історичні назви населених пунктів та назви вулиць, які зазнали суттєвих змін. Проте, крім Закону про географічні назви (2005 р.) [84, с. 274], який кілька разів подавали до Верховної Ради України, так і не було створено й науково обґрунтовано концепцію щодо топонімної номінації.

Дослідження ойконімії будь-якої країни розпочинають з вивчення системи її географічних назв. Вона ґрунтується насамперед на співвідношенні особливостей історії суспільства, у якому ці назви функціонують. Існування ойконімних моделей в певному історичному періоді дозволяє виокремити певні структурні, словотвірні та найбільше семантичні ознаки. Аналіз історії топонімії дозволяє зрозуміти історію динаміки суспільства, спостерігати зміну демократичних сил та схарактеризувати рівень культурного забезпечення населення в час розвитку цивілізації тих чи тих народностей і націй.

Будь-якому народу притаманна здатність та бажання називати власні міста, села, вулиці, водойми, ліси, гори, долини, поля та луки. Вони відображають історію матеріальної та духовної культури народу, його побут, прикметні риси природно-географічного середовища.

І. Філевич зауважував ще в 1896 р., що «назви не можуть бути комплексами звуків без значення, а є в загальному або характеристикою природи місця, або діяльності людини, або, нарешті, простою вказівкою про зв'язок людини з місцем» [84, с. 117]. Конкретно найменування населених пунктів є одним із цінних джерел висвітлення багатьох питань географії, історії, етнографії та інших краєзнавчих дисциплін.

На сьогодні вивчення топонімів здійснюється з урахуванням закономірностей їхнього становлення, залежності їхньої семантики від географічних, соціально-економічних й історичних умов досліджуваної місцевості. Основним прагненням аналізу назв поселень є пізнати й зрозуміти загальні властивості топонімної системи окремих її регіонів і мови загалом. Дослідити формування назв поселень можна завдяки ознайомленню з даними кількох століть, оскільки навіть одне століття, насичене багатьма історичними подіями та змінами, може змінити попередній, традиційний стан топонімії.

Одним з ґрунтовних аналізів є вивчення назв населених пунктів України у ХХ ст., які функціонували в період бездержавності. Ойконімія є частиною української мови, її історико-культурним утіленням, тому сьогодні її статус пов'язаний з державотворчими процесами.

Г. Мацюк підкреслює, що «в багатонаціональному середовищі України фактор мови слід розглядати в трьох вимірах: як право і свободу вибору людини, як національне право і національний інтерес, як міжнародні зобов'язання і досвід. І щоб зрозуміти, чому мовна політика у сучасній Україні неефективна, потрібно знати етапи її здійснення в ХХ столітті» [84, с. 107].

Охарактеризувати історичні події, які вплинули на українське суспільство та на номінацію поселень можна за допомогою застосування до аналізу ойконімії України ХХ ст. соціо- та еколінгвістичних підходів. Пояснити характер нового стилю назовництва у ХХ ст. О. Шульган пропонує крізь призму мовної політики держав-завойовниць [84, с. 54].

Соціолінгвістика аналізує мовні контакти, соціальну диференціацію мови, зокрема й ойконімію, у суспільстві, мовну ситуацію чи вибір мовцем окремого коду. У наш час об'єктом соціолінгвістики є різні варіанти взаємодії мови та людини, а тому вона постійно розширює сферу свого предметного аналізу.

Еколінгвісти вважають, що онімне середовище минулого століття було екологічно нестабільним та «незахищеним», а тому процеси, які відбувалися в ойконімії України того часу спровокували її зацікавлення. Еколінгвістика спрямована на аналіз зв'язку між мовою (ойконімією) та середовищем, у якому вона функціонує (сфери, що обслуговує). Екологія мови розглядає взаємовідношення між мовою та суспільством.

Проблеми економічного та політичного характеру становлять загрозу для розвитку та функціонування мови, зокрема й ойконімії. Науковці опрацьовують певні часові зрізи, у нашому випадку історико-культурні події ХХ ст. й простежили вплив мовної політики на норми рідної мови, на її ресурси та на реформування ойконімної системи України.

Формування ойконімної системи України в першій половинні ХХ ст. – **довоєнний період** – характеризується загальними словотвірними, лексичними та морфологічними тенденціями, які діяли в попередніх століттях і були виявлені в еволюційному розвитку місцевої топонімії кожного окремого українського регіону.

Цей історичний період розвитку української ойконімії характеризується проникненням чужомовних елементів унаслідок захоплення території України іншими, переважно сусідніми державами (Австро-Угорською, Російською імперіями, Польщею, Румунією та ін.). У

цей час вказаними державами було проведено адміністративно-перейменувальні дії стосовно суто українських назв у I половині ХХ ст. спрямовані на свідому русифікацію, полонізацію, мадяризацію та чехізацію назв населених пунктів [84, с. 53].

З кінця ХVІІІ до початку ХХ століття українці проживали на територіях різних імперій: 80% – у Російській і 20% – в Австро-Угорській. Влада була зосереджена в повному володінні імператорів, які проводили свою політику за допомогою армії та розгалуженого бюрократичного апарату. Усі піддані повинні були бути покірними до правлячих династій, а в свою чергу їм пообіцяли стабільність, безпеку та порядок.

Упровадження польської мови, культури, віри – **полонізація**, розпочалась на території західної України ще в ХІV ст. Тоді під її впливом була Галичина та частина Волині. Метою такої політики було здійснити територіальний, духовний та освітній вплив. Відбувалося активне заселення території України поляками, німцями, вірменами, євреями та греками, поширення католицької віри, перетворення українських шкіл на польські.

Найбільший історичний регіон Західної України – Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська області – на початку ХХ ст. перебували під впливом державних мов Австро-Угорщини та Польщі. Такий вплив помітний у сфері найменування населених пунктів Галичини та їхній майбутній транслітерації у документах Російської імперії.

Б. Ажнюк стверджує, що «тривалий час транслітерацію українських топонімів здійснювали не безпосередньо з української орфографії чи вимови, а через російську, польську, угорську й деякі інші мови. Таке посередництво не тільки вносить чужі акценти в звучання власних назв, а й ускладнює міжмовну ідентифікацію назви» [2, с. 9].

Передавання назв населених пунктів із мови в мову передбачає дотримання точності збереження форми, а також відтворення звучання. Це зумовлено тим, що жоден із відомих алфавітів не забезпечує повної відповідності між написанням та вимовою. Винятком не є й ойконіми.

Мовознавці при здійсненні аналізу ойконімів Галичини початку ХХ ст. спиралися на два основні принципи відтворення власних назв іншою мовою:

- 1) транслітерація власної назви;
- 2) запис звучання слова без урахування його літерного оформлення в мові-оригіналі.

Обидва принципи співіснують як рівноправні.

Наприклад, О. Шульган зазначає, що у «Русско-польском перечне географических названий» українські топоніми перекладалися з польської на російську мову [84, с. 55]. Внаслідок цього порушувалися не тільки мовні норми східнослов'янських та західнослов'янських мов, а й задокументованість назв населених пунктів та їхнього сприйняття українцями з інших регіонів.

Неправильна транслітерація українських назв поселень як у польському, так і в російському адміністративно-канцелярських апаратах призвела до того, що певна кількість ойконімів Галичини втратила свою етнічну своєрідність та сприймалася населенням інших регіонів країни як спольщені назви населених пунктів.

Саме тому у ХХІ ст. для міжнародної транслітерації використовують комбіновану українську латиницю з діакритичними знаками, що забезпечує можливість звертати увагу на різні особливості передавання літер українського алфавіту.

Проблемою території Львівщини в І половині ХХ ст. стало **онімення** (германізація). На той час там було створено колонії через входження Галичини в 1772 р. у склад Австрійської імперії. Восени 1782 р. в Галичину стали переїздити німецькі поселенці цілими сім'ями, тому села Львівського повіту почали називатися на їхній лад: *Розенберг, Райхенбах, Кальтвассер* та ін. Деякі колонії мали паралельні назви – українсько-німецькі – з близькою семантикою або ідентичною: *Винники – Вайнберген* [84, с. 57].

Окрім полонізації та онімення, на заході України поширювалася мовна політика інших держав-завойовниць, яка негативно впливала на

українську мову, маючи за мету зменшити її роль в адміністративному апараті, а потім – зовсім ліквідувати. Це **угорщення (мадяризація)** та **чехізація**.

У 30-х рр. ХХ ст. Чехія почала штучно підтримувати русофільські тенденції. Основним її завданням було знизити суспільне значення української мови в усіх сферах діяльності державного устрою. Але після появи ідей народництва та діяльності молодого покоління інтелігенції Закарпаття все ж таки повернулося до українського культурного розвитку.

А. Штефан зазначає, що «угорською владою від 60-х рр. ХІХ ст. здійснювалася політика суцільної мадяризації закарпатців. На початку попереднього століття діалектами української мови говорило не більше 20 % інтелігенції краю, 80 % користувалися угорською або «язичієм» («мішаниною української, церковнослов'янської та російської мов із додатком локалізмів і мадярських слів»)» [81, с. 175]. Це підтверджує той факт, що протягом І половини ХХ ст. закарпатці ідентифікували себе як русини, малоруси, карпаторуси, угроруси, рутени, руснаки та українці.

Проте найбільшим соціолінгвістичним ударом для ойконімії України початку ХХ ст. виявилася **русифікація** назв населених пунктів. Не одне століття тривали негативні наслідки цієї мовної політики, які позначилися на багатьох регіонах України. Русифікацію було розпочато ще царем Петром І, і тривала вона офіційно аж до проголошення незалежності нашої держави. Досі в топонімах, а особливо в ойконімах прослідковуються своєрідні російськомовні риси: *Колхозне, Южна Ломуватка, Победа* та ін.

Виділяють два етапи мовної політики в північних, центральних, південних і східних регіонах України **довоєнного періоду СРСР** – *українізація* та *русифікація*. Українська мова отримала статус офіційної ще до встановлення радянської влади на території нашої держави завдяки УНР, Гетьманату та Директорії. Це давало можливість українській мові функціонувати у сфері судочинства, військової справи та законодавства [81,

с. 83]. Вона повноправно ввійшла у 20-х рр. в усі державні заклади на території УРСР.

Процес українізації в добу СРСР тривав до початку 30-х рр. ХХ ст. В цей період ойконіми північних, центральних, східних і південних регіонів України було зафіксовано в довідниках українською мовою, наприклад: «Список заселених пунктів Куп'янської округи» (1925 р.), «Територія та заселення Могилів-Подільської округи» (1927 р.), «Список населених пунктів Бердичівської округи» (1927 р.) та ін.

Процес українізації закінчився дуже швидко, оскільки на його зміну почався інший – денаціоналізація духовно-культурного середовища українців. Негативним виявом була втрата мовою своїх національних особливостей та позицій у республіці. Русифікація періоду СРСР знищувала суспільні функції мови як офіційної, сприяла впровадженню російської як єдиної мови спілкування в радянському суспільстві.

Помітні також негативні пуристичні тенденції, які мали на меті свідомо «очистити» оніми періоду УРСР від небажаних елементів української мови та зрусифікувати їх. Адміністративні документи зафіксували такі назви поселень російською мовою: *Воронцовка, Гавриловка, Дружелюбовка, Замостье, Ледное, Каменный Брод* тощо [81, с. 198].

У 1932-1933 рр. розпочалося штучне винищення селян, які відмовлялися працювати на колективні господарства. А. Бойцун-Власенко зауважує, що «хоч ми не в силі припинити лавину русифікації, що заливає нашу батьківщину, але ми можемо і повинні протестувати проти всіх видів русифікації, тобто етноциду, культуроциду, антропонімоциду, й, очевидно, томонімоциду, так само, як ми протестуємо й інформуємо про геноцид та лінгвоцид» [84, с. 18].

Велика кількість регіонів України піддавалася впливу мовної політики різних держав-завойовниць. Проте назв поселень, зазначених в офіційних документах Російської, Австро-Угорської імперій, Польщі, Чехословаччини, українське населення не сприймало, тобто такі ойконіми мали лише

формальний характер. Українці заходу та Сходу залишилися вірними своїй історії та культурі, зберігали високий рівень національної свідомості, пам'ятаючи рідні для них, характерні тільки для української національної ойконімної системи, назви поселень.

Повоєнний період у розвитку ойконімії України ХХ ст. має свої особливості:

- 1) упорядкування назв населених пунктів;
- 2) уведення до ойконімікону нових назв населених пунктів;
- 3) зменшення кількості поселень у зв'язку з адміністративним об'єднанням деяких населених пунктів [84, с. 69].

На перейменовувальні процеси впливали екстралінгвальні чинники та політичні пріоритети тієї чи тієї держави. Радянська бюрократія вважала, що назви поселень варто «оновити», «соціалізувати», спрямувати в русло радянської дійсності та знищити будь-яку «інакомислячу» мотивацію, що найчастіше відображала зв'язок з історією та культурою української нації.

Значне зменшення кількості назв населених пунктів у зв'язку з масовим об'єднанням поселень є однією з рис ойконімної системи України повоєнного періоду. В адміністративно-територіальних довідниках з 1946 р. міститься така інформація: замість сіл *Старо-Сабатинівка*, *Сабатинівка Головна*, *Соболівка*, *Ново-Сабатинівка* з 1947 р. офіційно вживається лише назва одного села *Сабатинівка* [84, с. 212].

Крім згаданого, у цьому джерелі наведено більше тисячі прикладів перейменованих поселень, назви яких нібито було впорядковано, а насправді – невиправдано штучно деформовано, що проявилось у великій кількості новоутворених меморіальних і «штучних» назв. Радянська влада не просто перейменовувала села та міста, а й знищувала внутрішню мотивацію назв. Топонімний простір був ідеологічно маркований.

Ойконімію України II половини ХХ ст. на лексико-семантичному рівні характеризують такі процеси:

1) онімізація апелятивів, у семантичній структурі яких наявні «соціальні» оцінні семи;

2) уведення до номінативної бази ойконімії нових антропонімів із символічним значенням.

Аналіз О. Шульган новоутворених ойконімів України повоєнного періоду на підставі довідників адміністративно-територіального поділу дав підстави визначити лексичні та структурно-семантичні особливості ойконімів:

I. Відапелятивні утворення:

1) ойконіми, що утворилися від назв соціалістичної дійсності, виробництва, професій;

2) ойконіми, утворені від ідеологічно значущих понять і свят радянського періоду;

3) ойконіми, названі на честь вагомих на той час історичних подій;

4) ойконіми, мотиваційною ознакою яких є радянські міфологеми.

II. Відантропонімні назви населених пунктів, утворені від прізвищ, псевдонімів та імен по батькові провідників комунізму, героїв революційних змагань:

1) з чистими антропонімами в основі;

2) зі зміненою граматичною формою прізвища або псевдоніма;

3) утворені за допомогою релятивно-посесивних формантів;

4) з аналітичними конструкціями [84, с. 77].

Потреба в кардинальній зміні адміністративно-територіального устрою УРСР виникла після остаточного утвердження в Україні радянської влади, запровадження нових «прав та свобод» для населення та принципів розбудови держави. Кілька десятиріч науковці намагалися розробити ідеальну модель для нових назв населених пунктів. Процеси перейменування в ойконімії загалом завершилися наприкінці 80-х рр. ХХ ст.

Внаслідок об'єднання багатьох регіонів нашої країни в радянську соціалістичну республіку у повоєнний період, найбільший вплив на процеси

назовництва мала тільки радянська влада з її агресивною мовною політикою – русифікацією. Це руйнувало історично сформовано топонімну систему України ХХ ст., яка стала витвором багатьох народів і поколінь, а влада сусідніх країн-колонізаторів намагалася знищити історичну пам'ять, яку український народ залишив на цій землі. Знищувалися навіть етноси, наприклад, кримськотатарський.

Тому, сьогодні державної ваги набуває завдання повернення адміністративно-територіальним одиницям і населеним пунктам історичних назв, які були ліквідовані агресивними рішеннями тієї чи тієї владної структури.

Проголошення Незалежності України стало початком порушення питання на засіданнях місцевих обласних державних адміністраціях про вилучення характерних для радянської ойконімії назв поселень. Завдяки ініціативі деяких регіонів України Верховна Рада з 1986 р. ухвалила рішення щодо перейменування населених пунктів, підпорядкованих певним обласним центрам, а від рішення місцевих громад залежить, чи є необхідність змінювати назви конкретних поселень, враховуючи ступінь їхньої локальної заідеологізованості.

1.4 Декомунізація ойконімії України в ХХІ столітті

Сьогодні увага суспільства привернута до перейменування назв та вулиць поселень. Метою таких змін є запровадження нових назв, які в наш час вважаються «бажаними», або, навпаки, звільнення від «небажаних».

Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні й заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 р. [84, с. 64] передбачає необхідність позбутися у топонімії кожного регіону нашої країни від тоталітарного ідеологічного минулого, що проявляється в назвах поселень, районів, регіонів, вулиць тощо. Процес перейменування, який відбувається сьогодні в топонімії України – це зворотне явище до насильницького називання в радянську епоху. Його метою є повернення історичної справедливості щодо загалом мовної політики в Україні.

Сьогодні такі дії набувають форми цілеспрямованої державної політики. Особливістю його актуальності є те, що проти України ведеться війна Росією. В. В'ятрович, кандидат історичних наук, Голова Українського інституту національної пам'яті вважає, що «керівництво Кремля мобілізує під свої прапори терористів та диверсантів саме ідеєю повернення до радянського минулого. Символи та герої цього минулого, які боролися проти України в 1917-1920-х рр., надихають їхніх послідовників, котрі підняли зброю проти сучасної Української держави [24, с. 29]. Тому топоніміка тепер є не лише питанням гуманітарної політики, а й стала інструментом забезпечення національної безпеки.

Згідно українського законодавства та світової практики питання нових назв вулиць, площ, населених пунктів повинні вирішувати місцеві громади. Вони мають можливість або повернути історичну (докомуністичну) назву, або присвятити її якомусь місцевому або загальнонаціональному герою. Але українська нація однозначно впевнена, що з наших карт повинні зникнути імена людей, причетних до масових злочинів, людей, що творили тоталітарний режим в історії людства.

Протягом усього періоду існування СРСР характерною рисою адміністративно-територіальної політики партійно-державного керівництва була перевищена активність у бажанні надати населеним пунктам нових назв. О. Андрощук підтверджує, що «тоталітарна система з підозрою ставилась до всього, що утворювалось історично, виникало, жило за власними законами, і тому намагалася встановити над усіма процесами власний контроль» [3]. Проте історична та колективна пам'ять жителів різних регіонів України своїм живим мовленням забезпечила збереження та продовження функціонування справжніх назв їхніх рідних населених пунктів та вулиць.

Проблемою виявилось те, що молоде покоління поступово звикло до нових ойконімів, внутрішня форма яких зникла, або затерта (в плані ідеологічного підґрунтя). Це стало причиною того, що процес декомунізації назв населених пунктів, вулиць, площ не знайшов повної підтримки з боку представників громадськості, зокрема на східній території України, мешканці якої вважають це «питанням не на часі», «фінансово затратним» та ін. [81, с. 158].

В. В'ятрович вважає, що «Україна ніколи не збудує заможного та спокійного майбутнього без подолання спадщини тоталітарного минулого. Бо тоталітаризм і добробут – несумісні. Тож перейменування назв вулиць, пов'язаних із комуністичним режимом, – обов'язкова умова того, щоб у нашій державі відбулися позитивні суспільні перетворення» [24, с. 14]. Декомунізація – це відкриття забороненої комуністичним режимом правди, а не «переписування історії».

В Україні процес декомунізації зводиться до перейменування вулиць, сіл, міст, демонтажу пам'ятників, а в Європі вкінці минулого століття такі акції не підтверджувалися жодними спеціальними законами. Антикомуністичні дії проводилися також в балканських країнах, Угорщині, Румунії, Польщі й були організовані зусиллями місцевих громад, поняття «декомунізації» не існувало взагалі.

У Хорватії через хвилю націоналістичних настроїв і сербського вторгнення на початку 90-х рр. минулого століття виникла й остаточно закріпилася ідея прирівняти комуністичні ідеї до ідеології, яку пропагувала у свій час Сербія. Те ж саме спостерігаємо сьогодні в Україні, коли комунізм сприймають як суто «проросійську» ідею [81, с. 158].

Комітет уряду Угорщини в 2010-2012 рр. висунув ініціативу, яка була схожою до сьогоднішньої української «декомунізації». Було опубліковано список деяких історичних осіб, які підлягали повному вилученню з офіційної сфери. Проте в ньому виявилось багато діячів, які потрапили туди помилково, і навпаки, представники старого режиму не підлягали забороні. Громадськості довелося відстоювати деякі пам'ятники, зокрема угорського філософа-марксиста Д. Лукача, а також назву вулиці, названу на честь поета-анархіста А. Йожефа.

До назв, які сьогодні потрібно змінювати належать ті, що мотивовані іменами (або ж псевдонімами) осіб, котрі обіймали керівні посади в комуністичній партії, центральних органах влади та управління СРСР, УРСР, інших союзних або автономних республік, працівників органів держбезпеки. Змінам підлягають ойконіми, внутрішня форма яких відображає ідеологію СРСР, УРСР та інших союзних або автономних республік [81, с. 73].

В Україні перейменуванню на виконання Закону про декомунізацію підпадав 871 населений пункт: це 3 % усіх міст і сіл України. На сьогодні цей список постійно удосконалюється, а саме оновлюється і доповнюється співробітниками Українського інституту національної пам'яті та волонтерами, які переглядають майже 30 тисяч назв міст та сіл України. Перелік назв, що підлягають трансформації затверджує Комітет Верховної Ради України з питань регіональної політики і місцевого самоврядування. Декомунізація української топонімії «пережила» «чотири хвили» перейменувань. Деякі ойконіми було перейменовано протягом липня 2016 р.

Всі регіони нашої країни підлягали процесу декомунізації ойконімії. Станом на 10 червня 2015 р. найбільшу кількість назв необхідно було

перейменувати в Донецькій (99), Харківській (97) та Дніпропетровській (84) областях, а також на території Автономної Республіки Крим (66) [60]. «Перша хвиля» декомунізації стала початком перейменування 107 населених пунктів України з 871 на той час запропонованих.

Помітною є відсоткова різниця малої кількості здійснених сьогодні декомунізаційних перейменувань ойконімії на території сходу та півдня нашої країни порівняно із заходом, оскільки більша частина ідеологічних назв цієї частини країни була замінена ще в 90-х рр. ХХ ст.

Перейменування населених пунктів відбувається також на окупованих та анексованих територіях. Історичні кримськотатарські назви знову набувають офіційного значення на теренах Кримського півострова. У 1944-1945 рр. у зв'язку з виселенням татар та інших народів було перейменовано багато кримських населених пунктів, а вже в 2016 р. деякі поселення повернули свої колишні назви.

Ідеологічну етимологію деяких населених пунктів експерти досі ставлять під сумнів, тому вони чекають свого перейменування. Хоча однойменні та подібні назви в окремих регіонах України після проведення процесу декомунізації вже не функціонують.

На даному етапі процес декомунізації ойконімії відбувається складно. Це пов'язано з такими причинами: багато населених пунктів ще не перейменовано, вони не позбулися належності до тоталітарного радянського минулого, оскільки мешканці цих населених пунктів не виявляють наміру змінювати комуністичну ідеологічну назву, незважаючи на постанови Верховної Ради України.

За період декомунізації в Україні було перейменовано 1012 топонімів, серед яких 969 населених пунктів та 43 райони. Перейменування торкнулися всіх регіонів України, за винятком Івано-Франківщини. Найбільший відсоток перейменованих назв відзначено в ойконімії східних та південних регіонів України (Донецька, Луганська, Одеська, Херсонська області, а також

АР Крим), що свідчить про сильніший вплив на цих територіях ідеології радянської влади [84, с. 164].

В Україні на процеси перейменування поселень впливають різноманітні екстралінгвальні фактори. Полягають вони в тому, що деякі народні депутати України та представники сільських селищних і міських органів влади вимагають перегляду рішення ухваленого про перейменування окремих населених пунктів центральних, східних та південних регіонів і надати цим поселенням інші назви.

Підстави для перейменування міст як географічних об'єктів визначення частиною одинадцятою статті 5 Закону України «Про географічні назви». Відповідно до неї «перейменування географічних об'єктів здійснюється у випадку:

- 1) повторення назв однорідних географічних об'єктів у межах однієї адміністративно-територіальної одиниці;
- 2) необхідності повернення окремим географічним об'єктам їхніх історичних назв;
- 3) істотної зміни функції або призначення географічного об'єкта;
- 4) необхідність приведення назви географічного об'єкта у відповідність із вимогами Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [32].

У II половині XX ст. внаслідок багатьох перейменувань назв поселень ойконімія України зазнала змін через запровадження до її складу невнормованих і «штучних» назв.

Якщо говорити про декомунізацію української топонімії, то, безумовно, можна відзначити й певні недоліки цього процесу. Так, у рамках декомунізації було перейменовано багато сіл з назвами Петрівка та Володимирівка, етимологія яких є спірною, тобто немає документального підтвердження щодо походження цих назв від імен та прізвищ комуністичних діячів.

Ще одним суттєвим недоліком є нехтування принципом історизму – в окремих випадках населеним пунктам не повертали історичні назви, а присвоювали нові, переважно нейтральні за змістом. Згідно з інформацією Державного реєстру географічних назв, який створює та веде ДНВП «Картографія», село *Кірове* Великомихайлівського району Одеської області було перейменоване на *Вишневе*, тоді як його історична назва – *Їжицьке*. Другий приклад – село *Радянське* Коростенського району Житомирської області, якому внаслідок декомунізації теж було присвоєно назву *Вишневе*, тоді як його історичною назвою є *Стара Богушівка*.

Причинами вочевидь стали стислі терміни декомунізації та недостатня кількість фахівців краєзнавців, залучених до процедури перейменувань.

Загалом же в Україні упродовж року після ухвалення законів про декомунізацію перейменовано понад 900 населених пунктів. Найбільше було перейменовано сіл – 858 (92 %), 48 селищ міського типу (5 %) та 31 місто (3 %) від усіх перейменованих населених пунктів. Перейменування населених пунктів окупованої території Автономної Республіки Крим (понад 70 найменувань) згідно з постановою Верховної Ради набирає чинності від моменту її повернення під загальну юрисдикцію України.

У процесі перейменування часто порушувалися критерії та принципи назвотворення – це викликало «деформацію» ойконімії України. На перейменування назв поселень негативно впливала політична заангажованість. У радянський період відбулося «братання народів», яке спричинило поповнення української топонімії російськомовними назвами.

Протягом майже всього минулого століття про відновлення суто історичних назв поселень питання не порушувалося. Перші спроби повернути давні назви поселенням здійснено наприкінці ХХ ст. в переважній більшості в західних регіонах України з ініціативи місцевих органів.

Сьогодні будь-яке «повторне» перейменування населених пунктів шляхом «внесення змін» до вже проголосованої постанови Верховної Ради

України, яка набрала чинності, чи ухвалення нової постанови суперечитиме чинному законодавству України.

Тому найпершим завданням для українських законодавців, істориків, ономастів, географів та небайдужих громадян у сфері функціонування власних географічних назв є впорядкування української топонімії з урахуванням назвотворчих традицій, позбавлення її від штучних назв, узгодження з чинними лексичними і правописними нормами сучасної української мови; підготовка й укладання нових довідників з адміністративно-територіального устрою України.

Висновки до 1 розділу

Сучасний етап актуалізував дослідження, де мовні явища вивчаються у контексті соціальних процесів. Мова не тільки за своєю природою має суспільний характер, а й за роллю в суспільстві. Розвиток та функціонування мови значною мірою зумовлені станом соціальних відносин у державі. Є мовні процеси та явища, на які мають вплив диференціація суспільства, демографічні процеси, рівень загальної освіти народу, розвиток науки, створення державності тощо.

Становлення ономастики датують післявоєнним періодом. Саме тоді склад науковців – К. К. Цілуйко, О. С. Стрижак, А. П. Непокупний, І. М. Желєзняк, А. П. Корепанова,, Л. Т. Масенко, В. В. Німчук, підійшли до створення ономастичних студій. Найперше було сформовано емпіричну базу української ономастики, тобто – впорядкування онімного матеріалу.

На початку ХХІ ст. на межі ономастики та соціолінгвістики виникла нова галузь – соціоономастика, що комплексно досліджує суспільну сутність власних назв різних класів і підкласів. Адже тільки в соціумі пропріативи мають певну значимість, що зумовлено номінативною, ідентифікаційною, диференційною функціями оніма.

Географічні назви характеризують географічні об'єкти і найчастіше відображають реальні особливості місцевості або ті, якими користувалися тоді, коли присвоювали найменування.

Походження назв географічних об'єктів розпочалось ще у стародавніх греків, які цікавилися етимологією найменування материків, країн, міст, сіл, морів, океанів, річок, озер, гір і долин. Але через брак знань пояснити усі топоніми їм не вдавалосьь.

Кожен народ володіє своєю емоційно-образною системою. Вона передається від покоління до покоління в усній формі й зберігається в фольклорній пам'яті. Мова йдеться про ландшафт, місцеву флору та фауну, мораль і мову, ідеали та навички трудової діяльності. Тому мовознавці, які

вивчають топонімію продовжують своє вивчення з залученням додаткових об'єктів і матеріалів.

Серед методів дослідження топонімії виокремлюють описовий, порівняльно-історичний, картографічний та кількісно-статистичний. Сучасне вивчення географічних назв базується на матеріалах археології, історії, географії, палеонтології, без яких топоніміка не мала б необхідного наукового підґрунтя.

Одним з найактуальніших завдань топоніміки є з'ясування етимології давніх назв, яке пов'язане з визначенням їхніх мотиваційних ознак, первісної семантики та мовної належності морфем. Порівняльно-історичний метод вивчення топонімів дає можливість розв'язати не тільки часткові, а й загальнонаукові проблеми. Історична топоніміка відіграє головну роль у визначенні так званої прабатьківщини слов'ян, а також вивченні етногенезу та глотогенезу українців.

Науковці схиляються до думки, що, оскільки топоніми мають просторово-територіальне поширення, здатні утворювати територіальні комплекси, системи, і одночасно є суспільним і природнім явищем, то можуть бути викладені та досліджені через графічну мову у вигляді карти – моделі реальної дійсності.

Декомунізація українських топонімів є необхідним кроком на шляху відновлення національної справедливості, невід'ємною частиною повернення її топонімічної спадщини. Процес декомунізації, який розпочався у західних областях після 1991 р., відбувся на всій території України.

Головним інтралінгвальним чинником перейменовувальних процесів є низка законів, видана у квітні 2015 р. Верховною Радою України, про декомунізацію, мета яких – засудити тоталітарний режим, повернути історичну пам'ять. Це стало причиною чергової хвилі зміни власних назв географічних об'єктів. Відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» дещо змінені статті 5, 8

Закону України «Про географічні назви». Зокрема йдеться про заборону використання у власних назвах географічних об'єктів лексем, пов'язаних з комуністичною ідеологією.

Нові географічні назви не містять політичного контексту і здебільшого співвідносяться з історичними реаліями або географічними особливостями об'єктів. Потребують перейменування топоніми-русизми, яких близько 60, та відновлення історичних назв.

Згідно з чинним законодавством засуджено злочинні комуністичний і нацистський режими, заборонено їхню пропаганду та публічне використання відповідної символіки (оприлюднили 520 осіб, чия діяльність підпадає під дію законів про декомунізацію), запроваджено процедуру та терміни перейменування топооб'єктів, рекомендовано використовувати історичні назви, проте не російсько-імперські.

Сьогодні зміна власних географічних назв ґрунтується на системі екстра- та інтралінгвальних чинників. Перші залежать від впливу політичних, економічних, юридичних, психологічних, цензурних, культурних, релігійних, науково-технічних, естетичних та інших факторів. Мовні причини вибору нових пропріативів пов'язані з низкою підсистем лінгвістики: фонетичною, акцентуаційною, морфемно-дериваційною, лексико-семантичною, морфологічною, синтаксичною, етимологічною тощо. Особливістю актуальності декомунізації є те, що проти України ведеться війна Росією. В. В'ятрович, кандидат історичних наук, Голова Українського інституту національної пам'яті вважає, що «керівництво Кремля мобілізує під свої прапори терористів та диверсантів саме ідеєю повернення до радянського минулого. Символи та герої цього минулого, які боролися проти України в 1917-1920-х рр., надихають їхніх послідовників, котрі підняли зброю проти сучасної Української держави [28, с. 12]. Тому топоніміка тепер є не лише питанням гуманітарної політики, а й стала інструментом забезпечення національної безпеки.

РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОДОНІМІВ МІСТА СТАРОКОСТЯНТИНІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Семантико-мотиваційна специфіка годонімів як елемент з'ясування етимології давніх назв

Цінний матеріал для будь-якого народу становлять власні назви географічних об'єктів. Вони зберігають духовну спадщину попередніх поколінь, є матеріальною оболонкою традицій, вірувань та історичних подій.

Для ідентифікації певного географічного об'єкта мешканці кожного населеного пункту здійснюють номінацію, яка насамперед проявляється в найменуваннях вулиць, і це засвідчується у всіх поселеннях.

Існує тематичний принцип класифікації топонімів, мікротопонімів та годонімів, який не суперечить лінгвістичному підходові, а навпаки дає можливість визначити місце оніма в загальній структурі онімного простору міста. На основі структурно-семантичного підходу можна диференціювати в онімному просторі годоніми, мотивовані:

- 1) антропонімами;
- 2) топонімами;
- 3) гідронімами;
- 4) ойконімами.

Така класифікація розв'язує більшість труднощів, які виникають під час систематизації годонімів, оскільки вона враховує, що кожний онім є адресно-інформаційною вказівкою на внутрішньоміський об'єкт або своєрідним символом міста. Виникає він часто як результат взаємовпливу багатьох позамовних чинників (стереотипів національного чи регіонального мислення, національно-самобутніх понять чи комунікативної діяльності місцевого населення тощо). Будь-який урбанонім – це поняття, у якому втілено семантичні особливості урбанонімного простору міста, й лексична одиниця, в утворені якої простежується дія словотвірних законів і моделей. Внутрішньолінгвістичні фактори визначають структуру урбаноніма, а, отже, їх можна систематизувати відповідно до принципів класифікації загальної

лексики, наприклад, за способом словотворення. На семантико-структурні особливості урбанонімів також впливають позамовні фактори (соціокультурні, політичні, етноісторичні тощо).

Різні обставини розвитку та формування урбанонімного простору населених пунктів дає підстави вважати, що засади класифікації урбанонімів повинні враховувати не тільки лінгвістичні, а й позалінгвістичні фактори, які у процесі домінування міських об'єктів часто мають дуже важливе значення.

Провідними принципами класифікації урбанонімів вважають:

1) інтерпретацію урбанонімного простору як цілісного знакового простору, сформованого під впливом культурно-історичних факторів;

2) інтерпретація урбанонімного простору, у якому діють внутрішньолінгвістичні закони.

Урбанонім – це поняття, яке відображає явища національної культури та історії. Такий принцип дає змогу виокремити групи урбанонімів за тематичними відмінностями. Другий принцип виявляється в тому, що урбаноніми утворюються відповідно до словотвірних моделей, типів та згідно зі структурно-семантичними законами, які діють у мові.

Основними положеннями класифікації урбанонімів вважають принципи тематичної та структурно-семантичної диференціації внутрішньоміських об'єктів. Перший принцип характеризує роль урбанонімів у міському соціально-культурному просторі, а також їхнє географічно-економічне функціонування. Згідно з цим підходом виокремлюють в урбанонімному просторі:

1) урбаноніми, в яких відображені імена видатних історичних постатей;

2) урбаноніми, які виникли від назв внутрішньоміських об'єктів, розташованих поруч;

3) урбаноніми, які відображають географічні чи будь-які інші особливості того чи того внутрішньоміського об'єкта (історичні, етнічні, соціальні та інші);

4) урбаноніми, які фіксують соціальні чи економічні особливості в розвитку міста;

5) урбаноніми, у походженні яких простежується географічний принцип номінації;

б) урбаноніми, які мають іншомовний генезис.

Другий принцип – структурно-семантичний – відображає особливості мотивації під час називання об'єктів. Відповідно такому принципу виокремлюють урбаноніми:

1) мотивовані антропонімами;

2) топонімами;

3) гідронімами;

4) ойконімами;

5) іншомовними одиницями.

Поєднання обох принципів дає змогу представити цілісну картину урбанонімного простору будь-якого міста, систематизувати увесь урбанонімний матеріал і слугує основою для подальших наукових досліджень у цій галузі.

Старокостянтинів – місто обласного значення в Україні, центр Старокостянтинівського району Хмельницької області. Археологи виявили, що місто на 350 років старіше, ніж вважалося. Такі дослідження проводив археолог, кандидат історичних наук, доцент Журко О. І. Місто Старокостянтинів справді старе, має унікальну історію, цікаву старовинну архітектуру й розташоване біля злиття двох рік – Случ та Ікопоть.

Вважали, що місто заснував князь Василь-Костянтин Острозький у 1561 р. Але пізніше з'ясувалося, що Старокостянтинів є літописним містом Кобудем, історія якого нараховує 800 років. У 2006 році на науковій конференції було прийняте рішення про те, що міста Кобуд і

Старокостянтинів територіально і хронологічно пов'язані. Місто належало до земель Болохівських князів і знаходилось на Чорному шляху.

Старокостянтинів заснований у 1525 р. як село Колищенці (Колищенець). Це поселення вперше згадано в указі польського короля кременецькому старості від 5 березня 1505 р., щоб той «допустив Івана Лабунського до володіння селами Грибенінка, Сахнівці і Колищенці».

5 січня 1561 р. нащадки Лабунського продали Колищенці князю Костянтину-Василю Острозькому. За три місяці Острозький отримав від польського короля привілеї на право заснування міста, ярмарку та магдебурзького права для цього міста. Першими місто заселили євреї. Спочатку називали *Констянтинів*, а після заснування міста Новокостянтинова в 1632 р. був перейменований на *Старокостянтинів*.

Інфраструктура міста є складною, тому що змінюється і розширюється з кожним роком, а також потребує стрункої системи назв вулиць, оскільки в різних частинах поселення було зафіксовано по декілька однакових годонімів. Сьогодні це питання впорядковане, тому ми можемо визначити структуру старокостянтинівського урбанімікону насамперед за двома критеріями – мотивацією та семантикою твірної основи.

Мотиваційне значення встановлюється «на основі семантичного співвідношення похідних слів та їхніх твірних і виражається за допомогою словотворчого форманта» [20, с. 10]. Його суть полягає у визначенні «первинної, етимологічної семантики назви, коли враховуються екстралінгвальні, мотиваційні відношення між об'єктивною реальністю і мовним процесом» [69, с. 115]. Така кваліфікація може вважатися як екстралінгвальна – та, що не має прямого зв'язку з лінгвістичними обставинами творення оніма, мотиваційна – та, що ґрунтується на мотивах, які сприяли виникненню саме такого найменування, а не іншого, каузальна – та, що дозволяє з'ясувати причинові відношення між суб'єктивною та об'єктивною дійсністю, тобто між назвою і реаліями довкілля.

Серед сучасних мотиваційних різновидів назв вулиць і площ міста Старокостянтинів розрізняються асоціативні, квалітативні, локативні, меморіальні, символічні емоційно-експресивні пропріативи та оніми змішаної мотивації.

Одні з найпродуктивніших типів годонімів і агоронімів є меморіальні власні назви. Такі номінації увічнюють пам'ять про людей, події або інші реалії, наприклад: *Мічуріна, Бурлуцького, Валі Котика, Пугачова, Пилипа Орлика* та інші. Такі мікротопоніми частково уподібнюються до патронімічних, проте варто пам'ятати, що оніми з патронімічними відношеннями мають дещо іншу характеристику – вони не пов'язані з іменуваннями предків, які тут проживали. Аналіз денотатів меморіальних власних назв дає нам підстави стверджувати, що в часи незалежності України стали переважати оніми, які мають певний зв'язок з цією місцевістю: це видатні люди, які тут проживали (*Ю. І. Крашевський*), народилися (*М. С. Рудяк, О. Чикирда, А. Гольдфаден, В. В. Голота*).

Також наявні назви вулиць і площ, які традиційно отримали номінації у честь певних загальновідомих діячів культури і науки або військових діячів, які ніколи не були на території м. Старокостянтинів (*І. В. Мічурін, В. М. Чорновіл, Л. І. Глібов, О.-З. С. Курбас*).

Досить часто зустрічаються назви вулиць і площ із **локативними** ознаками, тобто ті номінації, які дають просторову характеристику денотату. Серед їхнього складу можна виокремити такі підгрупи: власне локативні урбаноніми, або **урбаноніми-орієнтири**, які конкретно орієнтують на місцезнаходження об'єкта, наприклад – *Південна, Лісова, Польова, Залізнична, Лікарняна*; локативно-векторні урбаноніми, які вказують на напрям, спрямування на певний населений пункт в основному вулиць – *Житомирське шосе, Веснянське шосе*; **локативно-асоціативні** урбаноніми, які теж пов'язані з ойконімами, однак місце розташування денотатів не має яскраво вираженої вказівки на напрям руху до певного поселення – *Київська, Хмельницька, Житомирська*.

Подібну градацію можна застосувати й до асоціативних найменувань, які виникають за аналогією до інших назв або реалій, подібність до яких є переважно індивідуальною, як і ті асоціації, які встановлюються або можуть бути встановлені у кожному конкретному випадку. Насамперед це асоціативно-локативні урбаноніми, які виникли з метою вказівки на об'єкт, який знаходиться на певній вулиці – *Лікарняна, Вокзальна, Інститутська, Колгоспна*; асоціативно-локативні, які нібито і характеризують місцезнаходження денотата, проте це настільки загальна інформація, що вона може бути застосована і до багатьох інших об'єктів – *Подільська, Ессенська, Технічна*; власне асоціативні номінації, які дуже опосередковано вказують на певні об'єкти, аналогії з якими все-таки простежуються – *Колгоспна, Замкова, Краснофлотська, Механізаторів*.

Квалітативні урбаноніми, які характеризують об'єкт за різними ознаками (вік, розмір, колір тощо), мають переважно прикметникову форму – *Польова, Лісна, Молодіжна, Сонячна*. Мотиваційними відношеннями такі назви досить подібні до асоціативних. Іноді такі мотиваційні типи теж варто кваліфікувати як квалітативно-асоціативні, оскільки немає точних даних, наприклад, про те, чи насправді на цій вулиці росли дерева, основи яких закріплені у годонімі – *Виноградна, Вишнева, Яблунева*.

Не всі ад'єктивні урбаноніми є квалітативними: деякі номінації несуть емоційно-експресивне забарвлення або навіть символічне. Такі пропріативи виникли на основі кваліфікативних (квалітативних) ознак у їхній семантиці, однак вказівка на ознаку міститься не прямо, а опосередковано, через відношення до інших предметів та об'єктів, іноді на рівні їхньої символізації. У власних назвах, що належать до цих малопродуктивних груп, найбільш відчутні етнокультурні та соціолінгвістичні особливості народу. Наприклад, назва вулиці *Блакитна*, яка виникла в 1990-х рр., символізує мирне «блакитне небо» та «блакитні води» довілля. Вона утворилася на основі порівняння, звернення до найдавніших стихій українського народу. Стрижневим поняттям як у цій назві, так і у тріаді «земля – вода – небо», є

колір, який вважається божественним, оскільки він пов'язаний із християнством, вірою в Бога. За народними віруваннями, Бог на небі час від часу плаче, і його сльози падають на землю у вигляді дощу. Значить, можна стверджувати, що на вулиці з такою назвою має бути особливий взаємозв'язок із чимось божественним, яке завжди буде оберігати її мешканців.

Символічне значення мають назви – вулиця *Миру, Перемоги, Свободи, Козацький* провулок. Такі назви несуть символіку перемоги миру над війною й часто вулиці з цими назвами є місцем урочистостей.

Сучасні урбаноніми є звичайними асемантичними мовними знаками, однак на етапі становлення виникнення кожного з них мотивувалося певною індивідуальною семантикою, апелятивною або онімною. Апелятивні твірні лексеми виконують не лише номінативну, а й характеристичну функцію. Пропріальним твірним основам притаманна тільки перша з указаних функцій, а їхня семантика зводиться до словотвірного значення відповідного похідного оніма.

На основі цього за семантикою твірної основи урбанонімія м. Старокостянтинів, як і більшість пропріальної лексики, поділяється на відонімні, відапелятивні та відонімно-відапелятивні утворення.

Серед відонімних власних назв вулиць і площ виділяються відантропонімні деривати, а з-поміж перших – мотивовані прізвищами народних месників – *Кармелюка, Залізняка*, героїв визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. – *Б. Хмельницького, І. Богуна*, українських гетьманів – *П. С. Орлика, І. О. Виговського*, українського козацького літописця – *С. В. Величка*, українських поетів – *В. С. Стуса, В. А. Симоненка, А. С. Малишка*, письменників – *О. Т. Гончара, П. Мирного, І. П. Котляревського, Г. С. Сковороди*. Нами також зафіксовано годоніми, які увічнюють пам'ять про польського письменника *Юзефа Ігнаці Крашевського*, який проживав на території Старокостянтинівщини. Крім того поширеними є власні назви, які мотивовані прізвищами українських вчених-винахідників,

зокрема, *В. І. Вернадського, М. К. Кондратюка*. Деякі мікротопоніми з'явилися на честь українських режисерів, кінорежисерів, театральних діячів – *О. П. Довженка, О.-З. С. Курбаса, В. В. Голоти*, а також засновника єврейського театру, уродженця Старокостянтинова – *Абрама Гольдфадена*.

Серед годонімів трапляються названі на честь українського історика – *Д. І. Яворницького*, сатирика-баснописця – *Л. І. Глібова*, політичного діяча – *В. М. Чорновола*, журналіста-підпільника – *О. Чикирди*.

Однією з найцікавіших назв є вулиця *Шолом-Алейхема* – єврейського письменника і драматурга, основоположника сучасної художньої та дитячої літератури на ідиші та івриті.

Годоніми, що відображають певні історичні події пов'язані з містом або Україною найчастіше представлені комбінованими номінаціями, наприклад – *Героїв Крут, Майдан Незалежності, Героїв Майдану, Кріпосний Вал*.

Відтопонімні номінації, зокрема ад'ектоніми – *Старокостянтинівське шосе, Житомирське шосе*, інколи похідні від назв мікрорайонів – *Привокзальна, Депутатська*, річок – *Случська*, хоронімів – *Подільська*, етнонімів – *Українська, Молдавська*, ергонімів – *Червонофлотська, Красноармійська* та інші.

Серед відапелятивних номінацій переважають відіменникові, зокрема похідні від назв професій – вулиця *Геологів, Механізаторів, Космонавтів*, організацій – *Піонерська, Колгоспна*, споруд – *Заводська, Вокзальна, Лікарняна, Інститутська*, рослин – *Яблунева, Вишнева, Виноградна*, а також від абстрактних понять, часто із символічною конотацією – *Дружби, Свободи, Перемоги*, та відприкметникові, зокрема утворені від якісних – *Польова, Лісна* та відносних прикметників – *Заводська, Вокзальна, Набережна, Технічна*. Іноді прикметники поєднуються з числівниками – *Перша Польова, Друга Лугова*.

Комбінованими вважаються найменування мішаного типу, коли в одному урбанонімі поєднується власна і загальна назва, на зразок – *Веснянське шосе, князя Острозького*.

Отже, можна зробити висновок, що годонімія міста Старокостянтинів окреслює складну та своєрідну структуру творення власних назв, що пояснюється статусом та індивідуальними особливостями території. У назвах вулиць, провулків та площ часто простежується вплив історичних подій, відомих постатей як Старокостянтинова, так і інших міст і навіть країн. Крім того значна увага приділяється світогляду місцевих жителів, що своїм корінням сягає ще міфології.

Домінують назви з меморіальними, асоціативними та локативними мотиваційними відношеннями, мотивовані антропонімами, топонімами та загальними назвами (іменниками, прикметниками та числівниками). Традиційно іменникові конструкції вживаються форми родового відмінка, а прикметникові – називного. Годоніми й агороніми дослідженої території не виходять за межі алгоритму назвотворення, що склався на теренах України останніми роками (при цьому він, звичайно, має певну своєрідність).

2.2 Семантико-словотвірна структура утворення годонімів міста Старокостянтинів Хмельницької області

Урбанонімний простір функціонує як цілісна система, у якій виникнення нових назв внутрішньоміських об'єктів, з одного боку, підпорядковане законам мови, а з іншого, – на цей процес впливають позамовні фактори – соціально-економічні, етнокультурні, етноментальні тощо. Урбанонімний простір часто змінюється, оскільки межі міст зменшуються або розширюються, й поступово залучають ойконіми, топоніми, полісоніми, гідроніми, комоніми, які стають невіддільною частиною.

Дослідження урбанонімів – власних назв внутрішньо міських об'єктів у вітчизняному мовознавстві є новим. Це пояснюється тим, що ономастика як окрема галузь мовознавчої науки привертає увагу багатьох дослідників: власні назви за суттю містять велику кількість найрізноманітнішої корисної наукової інформації з різних сфер людських знань.

Походження тієї чи тієї назви дає можливість дізнатися про історію українського народу, переселенців, що потрапили на територію нашої держави з інших країн, відомості з етнографії, географії, релігієзнавства, історії культури. Власні назви є джерелом досліджень для фахівців із перелічених вище галузей знань.

Годоніми як одиниці, що вживаються в мовній практиці для позначення внутрішньоміських об'єктів, є такими, що з'являються й існують лише з появою та існуванням відповідних поселень. Це така група власних назв, яка не позначається на картах, тобто являє собою назви мікроодиниць, що належать саме внутрішньоміським об'єктам. Їх свідомо створюють люди для виконання певних функцій:

1) номінативної – функція називання об'єкта (постійна) (вулиця *Базарна, Газова, Зарічна, Замкова, Лікарняна*);

2) інформативної – назва несе у своєму змісті певну інформацію про об'єкт (*вулиця Богдана Хмельницького, Валі Котика, провулок Квітковий, Весняний, Вишневий*);

3) естетичної – підкреслюється мовна привабливість назви, її вишуканість і оригінальність, що досягається за допомогою різних критеріїв, наприклад, відповідність моді, на зразок: *Піонерський* провулок, вулиця *Молодіжна, Садова, Лісна, Хвойна*; особливостями ландшафту, на зразок: вулиця *Польова, Набережна, Лісна, Сонячна, Річна*;

4) ідеологічної – назва відбиває те чи те поняття панівної в суспільстві політичної ідеології, як-от: провулок *Піонерський, Радянський*, вулиця *Партизанська, Першотравнева, Жовтнева, Патріотична, Погранична*.

Назви таких об'єктів дуже мінливі, тому що на їхнє формування й виникнення впливає декілька факторів:

1) політичний, сутність якого полягає в залежності назв вулиць від суспільно-політичних умов. Останнім часом цей фактор діє як засіб для популяризації ідеології II пол. XX ст. – початку XXI ст., наприклад: провулок *Олега Кошового*, вулиця *Богдана Хмельницького, Пилипа Орлика, Павла Тичини, Олени Теліги, Івана Федорова*;

2) соціальний – на формування назв впливає існування тих соціальних прошарків людей, які проживають чи проживали в місті, наприклад: вулиця *Острозького, Михайла Рудяка, Олександра Чикирди, Володимира Голоти, Абрама Гольдфадена*;

3) економічний – із розвитком економіки зростає потреба в новій робочій силі та розширенні території міста для розгортання виробництва, а під впливом цього з'являються відповідні назви, наприклад: вулиця *Замкова, Колгоспна, Заводська, Механізаторів, Старомлинська, Краснофлотська*;

4) часовий – впливає на формування назв постійно – вони виникають під час створення міста, існують певний проміжок часу, інколи замінюються іншою назвою, більш сучасною, а саме: вулиця *Вокзальна* –

Героїв Чорнобиля, Орджонікідзе – Ордженікідзе, Острозького – Костянтина Острозького, Замкова – Островського, Коліщеньська – Карла Лібкнехта;

5) історичний – хід історичних подій може кардинально змінювати склад власних назв міста: вулиця *Крилова – Глібова, Лермонтова – Сквороди, 9 січня – Теліги, Жовтнева – Рудяка;*

6) культурний – рівень культурного розвитку населення міста також впливає на розвиток урбанімікону: вулиця *Василя Стуса, Лесі Українки, Тараса Шевченка, Івана Котляревського, Олександра Довженка;*

7) релігійний – багато назв об'єктів мають сакральну семантику завдяки існуванню в містах релігійно-культових споруд (храмів, синагог, костьолів), але зараз він не є актуальним. Тільки зрідка в місті можна зустріти вулицю, що носить назву церкви: *вулиця Соборна, Успенська, Преображенська;*

8) фізико-географічний – назви об'єктів виникають під впливом природного фактора: форми ландшафту, існування водоймищ, інших природних явищ: вулиця *Польова, Лісна, Річна;* Назва об'єкта також може містити вказівку на його довжину чи розташування щодо іншого об'єкта: провулок *Вузкий, вулиця Сонячна, Тіниста;*

9) етнографічний – назва об'єкта залежить від національної належності людей, які проживають чи проживали тут: вулиця *Кавказька, Єврейська, Інтернаціональний* провулок;

Такі фактори є екстралінгвальними. До внутрішньомовних залучають фактор впливу однієї мови на іншу, внаслідок чого порушується нормальний розвиток назв. Урбанімікон міст колишнього СРСР завдяки білінгвізму мав у своєму складі національні й російські назви, які пізніше, після отримання незалежності, перекладалися рідними мовами, проте колишня ідеологічна семантика залишалася. Назви об'єктів, що досліджуються повинні відповідати певним історичним, естетичним та етнографічним і культурним критеріям, відображати культурний і духовний розвиток нації, частина якої

проживає в тому чи тому місті, підкреслювати оригінальність населених пунктів.

Більшість годонімів є однокомпонентними одиницями. До них належать відіменні (відапелятивні) чи відантропонімні назви, рідше відтопонімні чи відетнонімні. Наприклад, вулиця *Мічуріна, Крашевського, Пушкіна, Пугачова, Покришкіна*.

Відіменні назви зазвичай відображають у своїй семантиці історичні події, особливості ландшафту міста чи професійні ознаки перших поселенців, наприклад: *Кріпосний Вал, Січових Стрільців, Козацька, Польова, Лісна, Механізаторів, Технічна, Старомлинська, Жовтнева, Краснофлотська, Демократична, Тіниста, Гориста, Партизанська*. Сюди належить багато сакральних назв. Відантропонімні годоніми фіксують прізвища видатних людей, доля яких пов'язана з містом, або великих митців і духовних поводитирів нації, наприклад, вулиця названа на честь польського письменника Юзефа Ігнаці Крашевського, який проживав на території Старокостянтинівщини (*Крашевського*); українського кінорежисера, письменника Олександра Петровича Довженка (*Довженка*); уродженця Старокостянтинівщини, українського режисера, театрального діяча Володимира Васильовича Голоти (*Голоти*); уродженця Старокостянтинівщини, засновника єврейського театру Абрама Гольдфадена (провулок *Гольдфадена*).

Відтопонімні назви виникають з метою прославлення історичних міст країни або меморіалізації назв міст, наприклад, вулиця *Житомирська, Київська, Старокостянтинівська, Веснянська*.

Відетнонімні назви варто вважати найдавнішими за часом виникнення. Вони трапляються дуже рідко й відображають той факт, що в цій місцевості проживають чи проживали переселенці з інших країн (євреї, росіяни, поляки тощо), наприклад: вулиця *Єврейська*, провулок *Вірменський, Польський* бульвар.

Країна може перебувати під впливом певної політичної ідеології, тоді годонімікон міст починає набувати глобального ідеологічного забарвлення,

об'єкти отримують ідеологічні назви певної партії, її символики, прізвищ її діячів тощо. Такі назви стають стереотипними й існують доти, доки існує такий панівний режим. Це можна спостерігати на прикладі урбанімікону міст, що входили до країн із соціалістичним режимом. Наприклад, вулиця *Партизанська, Козацька, Жовтнева, Молодогвардійська, Дружби, Демократична, Січових стрільців*, провулок *Піонерський, Спортивний*.

Проаналізовані нами годоніми формально належать до різних частин мови і є переважно субстантивованими прикметниками та іменниками, які завжди знаходяться в родовому відмінку однини (генітивний тип) і є формою *singularia tantum*. Наприклад, вулиця *Механізаторів, Космонавтів, Героїв Крут, Січових Стрільців, Смотрицьких*.

Такі назви також представлені прикметниками в називному відмінку однини, наприклад: вулиця *Осілля, Весняна, залізнична, Заїкіна, Замкова*. Іноді деякі назви вживаються разом із нумеративом з метою вказівки на порядок розташування однакових онімів. Наприклад, *1-а вулиця Південна, 18-й Польовий провулок, 2-й провулок Миру, 1 - а Житомирська, провулок 1-й Калініна*. Багатокомпонентні назви мають змішану частиномовну належність (прикметник з іменником), як-от: вулиця *Січових Стрільців, Кріпосний Вал, Житомирське шосе, Велика Закузьминська*; (іменник + сполучник + іменник): вулиця *Івана та Юрія Липи, вулиця Ільфа і Петрова* тощо.

Відповідно з класифікації словотвірних способів, ми проаналізували фактичний матеріал дослідження. Усі назви укладаються в таку систему способів словотворення:

- 1) суфіксальний (вулиця *Яблучна, Піонерська, Шкільна, Ессенська, Вишнева, Болохівська, Коліщенська, Колгоспна*, провулок *Квітковий, Фруктовий, Козацький*);
- 2) префіксально-суфіксальний (вулиця *Затишна, Привокзальна, Прибережна, Зарічна*);

3) основоскладання (вулиця *Краснофлотська, Цеглозаводська, Новоберегова, Старобазарна, Середньофонтанська*);

4) абревіація (вулиця *Політкаторжан, Інтернаціональний провулок*);

5) лексико-семантичний. Ю. О. Карпенко стверджує, що «лексико-семантичний спосіб словотвору ... – закономірний, повноцінний і досить поширений шлях поновлення лексичного складу мови» [41, с. 5] і в його основі лежить поява так званої метонімії – перехідного типу відношень між полісемією та омонімією. Такий спосіб є одним із активних джерел поповнення лексичного складу мови. За допомогою нього також утворюється шар годонімії.

«Будучи поширеним способом словотвору, метонімізація особливо помітна в сфері ономастики» [2, 4]. Тут необхідно вказати на конкретні різновиди метонімізації, що характерні для годонімів:

1) трансонімізація – це такий різновид лексико-семантичного способу словотвору, за якого відбувається перехід з однієї власної назви в іншу власну назву. Досить показовими у цьому плані є назви лінійних міських об'єктів, пов'язані з увіковіченням пам'яті про когось: вулиця *Гоголя, Гонти, Грушевського, Величка, Симоненка, Котляревського, Лесі Українка, Тараса Шевченка, Теліги*.

Ця словотворча модель є дуже продуктивною. Власна назва вживається у формі родового відмінка однини (генітивний тип із закінченнями *-а, -и, -ої, -ого*). В основному, форма родового відмінка характерна для тих найменувань, які є меморіальними назвами-присвятами.

За тим же принципом утворюються й найменування, у складі яких є невідмінюване слово іншомовного походження, як-от: вулиця *Бізе, Бруно, Кюрі, Дідро* та інші. Годоніми утворені лексико-семантичним способом, можуть мати просту, складну чи складену структурну організацію: вулиця *Виноградна, Котляревського, Лесі Українки, Олени Пчілки, Панаса Мирного* тощо.

Досить активно послуговуються таким способом продукування власних назв власники промислово-виробничих, адміністративно-побутових і торговельно-комерційних установ. У такому разі наявна в онімній системі матеріальна форма вираження без особливих модифікацій (змінюється написання з використанням лапок) переноситься до урбанонімного простору, як-от: «Анастасія», «Геліос», «Ліза», «Аріель», «Марс». Дериваційною базою для таких найменувань послужили як власні імена підприємців чи членів їхніх родин, так і назви відомих брендів, дійових персонажів фільмів і мультфільмів, міфологічні назви, назви художніх творів, міст, островів, країн, річок та інше.

Причини вибору антропонімів досить різноманітні: особисті уподобання, родинні зв'язки, відомий бренд, ностальгія, благозвучне ім'я. Доволі часто метафоричність та художня образність сприяють реалізації мети: актуалізувати увагу.

2) онімізація – це такий різновид лексико-семантичного способу словотвору, за якого відбувається перехід загальної назви у власну без будь-яких структурних змін: провулок *Миру*, вулиця *Дружби*, *Вишнева*, *Яблучна*, *Лісна*, *Молодіжна*. Такий спосіб продукування однаковою мірою характеризує найменування лінійних і масштабних внутрішньоміських об'єктів різної структурно-граматичної організації.

Унаслідок онімізації утворюються урбаноніми як від абстрактних, так і конкретних апелятивів. Прикметно, що причини вибору загальної назви досить різноманітні: як мотивовані, так і немотивовані.

Онімізація апелятивних назв відбувається не одразу: загальна назва спочатку є найменуванням одного конкретного денотата, а через певний час стає його власною назвою. Відповідний спосіб семантичної трансформації досить своєрідний, оскільки на початку такого перетворення семантичне значення апелятива звужується до одиничного, далі зникає лексичне значення загальної назви, залишається лише номінативна й ідентифікаційна функції.

Аналогічні процеси спостерігаються й при продукуванні ергонімів: той чи той апелятив або апелятивне словосполучення переходить до розряду власних найменувань у зв'язку зі зміною функції. Найпопулярнішою, як свідчить фактичний матеріал, є метафорична онімізація, під час якої метафоричне перенесення передбачає існування спільного семантичного елемента – диференційної та конотативної семи: «*Блиск*», «*Глобус*», «*Лебідь*», «*Шик*», «*Шарм*» тощо.

Усі мовні явища розглядаються з погляду синхронії, оскільки при подібних актах словотворення єдиною раціональною є синхронна деривація.

Ю. О. Карпенко зазначає, що «способи номінації та способи словотвору – це не родові й видові явища, а різні явища, хоч і взаємопов'язані: номінація є лексичним явищем, а словотвір – явищем свого власного рівня, який не тотожний лексичному» [40, с. 427].

Оними, що ґрунтуються на відіменному принципі, становлять найбільшу групу й класифікуються на такі групи:

1) найменування за якою-небудь однією найбільш значимою ознакою чи особливим об'єктом, що виділяють вулицю чи площу з ряду інших: вулиця *Краснофлотська* – назва мотивована одним із видів Збройних сил СРСР, а також випуском радянської щоденної газети Військово-Морських сил СРСР; вулиця *Замкова* – отримала назву через розташування на її території Старокостянтинівського замку, який здобув свою назву від назви міста, у якому він знаходиться, був побудований у 1561 р. Замок виконував функцію оборонної споруди і був зведений за наказом князя Костянтина Острозького; вулиця *Кріпосний Вал* – отримала таку назву, тому що в минулому на цій території був розташований фортечний вал – земляний вал, яким до появи фортової фортеці, була обнесена вся фортеця. Його призначенням було разом з ровом служити перешкодою для штурмів, давати перевагу командуванню кріпосної артилерії над противником; вулиця *Січових Стрільців* – отримала назву через перебування на території українського національного військового формування у складі австро-

угорської армії, сформованого з добровольців під назвою Українські січові стрільці; вулиця *Валі Котика* – названа на честь піонера, партизана-розвідника, Героя Радянського Союзу; вулиця *Івана Федорова* – названа на честь діяча східнослов'янської культури, одного із перших східнослов'янських друкарів, а також гравера, інженера, ливарника; вулиця *Шолом-Алейхема* – названа на честь єврейського письменника, драматурга, одного з основоположників сучасної художньої літератури мовою їдиш; вулиця *Лізи Чайкіної* – названа на честь секретаря Пен'ювського підпільного райкому комсомолу Калінінської області, одної із організаторів партизанського загону в роки Другої світової війни; вулиця *Чапая* – названа на честь військового діяча, командира 25-ї стрілецької дивізії, улюбленця народного анекдотичного фольклору; вулиця *Северина* *Наливайка* – названа на честь українського військового діяча, козацького ватажка, одного з керівників повстання 1594-1596 рр. у Речі Посполитій; вулиця *Челюскіна* – 1) названа в пам'ять про радянський пароплав, побудований в Данії на замовлення радянських зовнішньоторговельних організацій; 2) північний край півострова Таймир і найпівнічна материкова точка Євразії; 3) на честь російського популярного мореплавця ;

2) назви об'єктів у залежності від їхнього розташування відносно інших значимих об'єктів (головної вулиці, річки, району тощо): вулиця *Річна* – знаходиться неподалік річки Случ, що протікає на території міста Старокостянтинів; вулиця *Садова*, вулиця *Яблучна* – розташовані поблизу місцевого садка, де вирощують яблука.

Залежно від структури, усі годоніми можна поділити на кілька груп:

1) однокомпонентні (однорічні) назви, що у своїй структурі містять лише одне слово і є найбільшою групою за кількістю одиниць. Це група найрізноманітнішої лексики, наприклад: вулиця *Квіткова*, *Щорса*, *Яблунева*, *Вишнева*, *Виноградна*, *Котляревського*, *Вокзальна*, *Залізнична*, *Замкова*, *Привокзальна*, *Тіниста*, *Сонячна*;

2) двокомпонентні (дwochленні) назви складаються з двох слів. Це антропологоніми з одним або двома ініціалами біля прізвища видатної людини або її повне ім'я та прізвище чи псевдонім, що вживаються з метою меморіалізації особи: вулиця *Лесі Українки, Олени Теліги, Тараса Шевченка, Леоніда Глібова, Остапа Вишні, Абрама Гольдфадена, В'ячеслава Чорновола*;

Сюди ж належать назви з нумеративами для розрізнення ідентичних лексичних основ, такі назви містять у своїй структурі порядковий числівник, що знаходиться у пре- чи постпозиції щодо урбаоснови: *2-й провулок Миру, 29-й Польовий провулок, 7-а вулиця Південна, 1-а Житомирська, 4-й Лісовий провулок*; лексичні основи несуть у собі різну інформацію, іноді нумератив указує на знаменну історичну дату чи назву певного державного свята, тобто ті, що трансонімізувалися: вулиця *8 Березня, 9 Січня, 40-річчя Перемоги, площа 10 Квітня*.

До цієї групи належать також складні двокомпонентні назви, що у своїй структурі містять особливі універсальні слова-вказівки на місце розташування об'єкта щодо іншого або на його довжину: вулиця *Велика Садова, Велика Закузьминська, Сонячна, Східна, Південний провулок, Тінистий* ;

3) до групи багатоконпонентних (багаточленних) назв належать такі, що у своєму складі містять більше ніж два компоненти. Вони становлять найменшу групу урбанонімів, яка є непродуктивною. Зазвичай це – 4-компонентні назви, що дорівнюють сполукам слів: вулиця *Івана та Юрія Липи, 1-а Лінія 8 Березня*.

Отже, дослідження установлює об'єктивну картину годонімії міста Старокостянтинів й може бути використане з метою порівняння з годонімією інших міст України, а також творчо продовжене у вигляді дослідження інших різновидів місцевої ономастики.

Висновки до 2 розділу

Географічні назви, або топоніми – це особливі слова, які визначають місце, з якими пов'язане життя певної людини, групи людей чи цілого населення. Вони виникають з певних причин, які можуть бути найрізноманітнішого характеру: випадкові, такі, що відображають людську кмітливість, або спричинені створенням назв підприємств, навколо яких знаходяться тощо.

Для місцевих жителів, зазвичай, єдиним є топонімічне, а не історичне значення географічних назв. Власні географічні назви віддзеркалюють особливості свідомості народу, його традиції, звичаї, цінності та норми будь-якого характеру.

Географічні назви на карті країни з'явилися не водночас. Їхня поява й розвиток обов'язково тісно пов'язані із загальною історією народу, його культурою, релігією, рівнем суспільних відносин [83, с. 74].

Так міські топонімічні назви, насамперед годоніми (назви вулиць), пов'язані з особливостями місцевості, з іменами видатних людей, назвами церков та монастирів, доріг та річок, що перетинають місто або назв установ, закладів чи підприємств, розташованих поблизу.

Старокостянтинів був заснований у 1525 р. як село Колищенці (Колищенець). Інфраструктура міста змінюється і розширюється з кожним роком, а тому їй потрібна чітко визначена струнка система назв вулиць, оскільки в різні частини поселення часто носять однакові назви.

Серед сучасних мотиваційних різновидів назв вулиць і площ міста Старокостянтинів розрізняються асоціативні, квалітативні, локативні, меморіальні, символічні емоційно-експресивні пропріативи та оніми змішаної мотивації.

За семантикою твірної основи урбанонімія м. Старокостянтинів, як і більшість пропріальної лексики, поділяється на відонімні, відапелятивні та відонімно-відапелятивні утворення.

Годоніми як одиниці, що вживаються в мовній практиці для позначення внутрішньоміських об'єктів, є такими, що з'являються й існують лише з появою та існуванням відповідних поселень. Це така група власних назв, яка не позначається на картах, тобто являє собою назви мікроодиниць, що належать саме внутрішньоміським об'єктам. Їх свідомо створюють люди для виконання певних функцій: номінативної, інформативної, естетичної, ідеологічної.

На формування назв таких об'єктів впливає ряд факторів: політичний, сутність якого полягає в залежності назв вулиць від суспільно-політичних умов; соціальний – на формування назв впливає існування тих соціальних прошарків людей, які проживають чи проживали в місті; економічний – із розвитком економіки зростає потреба в новій робочій силі та розширенні території міста для розгортання виробництва, а під впливом цього з'являються відповідні назви; часовий – впливає на формування назв постійно – вони виникають під час створення міста, існують певний проміжок часу, інколи замінюються іншою назвою, більш сучасною; історичний – хід історичних подій може кардинально змінювати склад власних назв міста; культурний – рівень культурного розвитку населення міста також впливає на розвиток урбанімікону; релігійний – багато назв об'єктів мають сакральну семантику завдяки існуванню в містах релігійно-культових споруд (храмів, синагог, костьолів), але зараз він не є актуальним; фізико-географічний – назви об'єктів виникають під впливом природного фактора: форми ландшафту, існування водоймищ, інших природних явищ; етнографічний – назва об'єкта залежить від національної належності людей, які проживають чи проживали тут.

Залежно від структури, усі годоніми можна поділити на кілька груп: однокомпонентні, двокомпонентні (двочленні) назви складаються з двох слів, багатокомпонентні (багаточленні) назви такі, що у своєму складі містять більше ніж два компоненти.

Відповідно до класифікації словотвірних способів, зроблено аналіз фактичного матеріалу нашого дослідження. Усі назви створюють таку систему способів словотворення: суфіксальний, префіксально-суфіксальний, основоскладання, аббревіація та лексико-семантичний.

Годонімія міста Старокостянтинів має складну та особливу структуру творення власних назв. Це спричинено статусом та індивідуальними особливостями території. У назвах вулиць, провулків та площ часто відображено вплив історичних подій, імена відомих постатей як Старокостянтинова, так і інших міст, і навіть країн. Крім того значна увага приділяється світогляду місцевих жителів.

Об'єктивна картина годонімії міста може бути використана після детального вивчення та дослідження виникнення, поширення, трансформації та перейменування назв вулиць. Тільки тоді можна буде провести паралельне співставлення та порівняння з годонімією інших міст України, а також продовжити творчо вивчати семантико-мотиваційні особливості називання й інших пластів місцевої ономастики.

РОЗДІЛ 3. ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ГОДОНІМІВ МІСТА СТАРОКОСТЯНТИНІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1 Перейменування географічних об'єктів в контексті процесів декомунізації

Людські спільноти мають здатність колективно пам'ятати минуле. Історична пам'ять – це складний соціокультурний феномен, дослідження якого можна вважати найактуальнішою проблемою сучасної політичної науки. М. Гурик зазначає, що у контексті теорії націй і націоналізму історична пам'ять трактується як основоположний чинник становлення сучасних держав-націй, оскільки саме вона формує фундамент ідентичності, наділяє національні спільноти почуттям культурної винятковості та спільності історичної долі [22, с. 27].

Дослідники стверджують, що колективна пам'ять проявляється насамперед у зведенні пам'ятників та назвах вулиць. Вона має свій просторовий вимір, причому міста мають свої власні культури пам'яті. Історична пам'ять у більшій мірі залежить від соціально-політичної сегментації суспільства, в цьому випадку – міської громади.

Стан і перспективи становлення історичної пам'яті українців є критично важливим для подальшого розвитку нашої нації, її демократичного європейського майбутнього. Руйнування імперсько-радянських стереотипів у колективних уявленнях про минуле, подолання дуалізму історичної пам'яті українців, націоналізація історичної спадщини – це умова успішної побудови української національної держави.

Історична пам'ять – складова суспільної свідомості й компонент соціальної пам'яті, яка становить комплекс знань про історичні факти і процеси, що відображають життєвий досвід етнічної групи, нації, народу чи держави загалом [22, с. 28]. Це підтверджує, що історична пам'ять є духовним конструктором суспільної групи, що включає культурну спадщину, стереотипи, традиції, міфи, символічно-образну систему спільноти,

ретранслюючи пізнавальні орієнтації минулого народу, відображає його спільні інтереси, ідеали і світобачення.

Історична пам'ять виконує важливі соціальні функції: інтеграції, мобілізації, легітимізації, соціалізації, солідаризації, національної безпеки. Крім того, Д. Александер вважає функцію солідаризації нації основним чинником націєтворення. Джерела національної солідарності він шукає в історичному минулому: «... солідарність стає фундаментальною, оскільки кожна нація має зрештою починатися історично» [22, с. 21].

Тому невід'ємним елементом демократизації політичного та суспільно-економічного життя України стала декомунізація національної топонімії. Дрогушевська І. Л. дає таке визначення декомунізації – це «система заходів, теоретична і практична діяльність яких спрямована на звільнення від впливу та наслідків комуністичної ідеології в усіх сферах життя країни та суспільства після падіння правлячих комуністичних режимів» [28, с. 123].

У незалежній Україні засвідчено дві хвилі перейменувань: перша – 1991-2000 рр., друга – 2014-2016 рр. Процес декомунізації топонімії в державі розпочався ще в 1990-і рр., але охопив лише західні та частково центральні області. Невелику частину географічних об'єктів, пов'язаних із комуністичною ідеологією, було перейменовано на сході та півдні країни. Визначальним чинником такої ситуації був неналежний рівень уваги з боку держави щодо політики національної стандартизації географічних назв та відсутність єдиної державної стратегії в питаннях національної топонімії держави. Топоніміка є специфічним інструментом утвердження державного суверенітету та національної ідентичності населення, тому країна постала перед важливим вибором, який полягав у запровадженні української топонімії на своїй території й поверненні географічним об'єктам їхніх історичних назв. При цьому не варто зловживати історичним принципом, оскільки багато первісних власних назв топооб'єктів зберігають колоніальні символи російсько-імперської епохи. Створення законодавчого підґрунтя для декомунізації національної топонімії було необхідним кроком.

У квітні 2015 р. Верховна Рада України ухвалила 4 закони про декомунізацію: «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років», «Про правовий статус вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті», «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939-1945 рр.», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки».

Згідно з останнім законом унесено зміни до статей 5, 8 Закону України «Про географічні назви»: заборонено присвоєння географічним об'єктам назв, що є іменами або псевдонімами осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії, вищих органах влади СРСР, РСР та інших союзних республік, а також назв, пов'язаних з діяльністю компартії та встановленням радянської влади. Це не стосується лише назв, що пов'язані з розвитком української науки і культури та вигнанням нацистських окупантів з України. У рамках дії закону впродовж шестимісячного терміну органам державної влади й місцевого самоврядування необхідно було провести громадські слухання та подати до Верховної Ради пропозиції щодо перейменування населених пунктів й адміністративних одиниць та перейменувати об'єкти топонімії населених пунктів, які містять символіку комуністичного режиму.

Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» передбачив:

- 1) засудити тоталітарні режими – визнання Україною злочинними комуністичного та нацистського режимів, жертвами яких стали мільйони наших громадян;
- 2) зупинити пропаганду – запровадження відповідальності за пропаганду комуністичного та нацистського режимів та публічне використання їхньої символіки;

3) очистити мапу країни – встановлення процедури та строків перейменування об'єктів, які носять комуністичні назви;

4) встановити справедливість – розслідування злочинів геноциду, злочинів проти людства та людяності, військових злочинів, здійснених представниками тоталітарних режимів;

5) вшанувати пам'ять – встановлення Дня пам'яті жертв комуністичного та нацистського тоталітарних режимів 23 серпня, коли сталінський СРСР та гітлерівський Третій Рейх уклали угоду, яка розпочала Другу світову війну [34, с. 29].

Відповідальною установою за декомунізацію топонімії території України було призначено Український інститут національної пам'яті. Він оприлюднив перелік із 520 осіб, чия діяльність підпадає під дію законів про декомунізацію, та сформував інформаційну базу найменувань населених пунктів, що містять символіку комуністичного режиму, їхніх історичних назв і пропозицій щодо перейменування. З лютого 2016 р. Верховна Рада України розпочала перейменування населених пунктів. Ця процедура складалася з таких етапів: 1) ініціатива перейменування; 2) подання пропозицій до сільської, селищної, міської рад; 3) громадські слухання; 4) результати громадських обговорень та пропозицій щодо перейменування; 5) подання пропозицій щодо перейменування до Верховної Ради; 6) рішення про перейменування.

11 червня 2015 р. було проведено наукову конференцію «Перейменувальні процеси в топоніміці як ціннісний вибір українського суспільства», на якій присутніми були експерти – дослідники різних галузей (філології, географії, лінгвістики, психології). Конференція продемонструвала консолідацію зусиль українських учених навколо ідеї декомунізації, зокрема генералізацію ідеї про історичну самобутність та європейськість нації і держави, а також позбавлення ознак тоталітарного минулого в просторовому вимірі. Одним з головних завдань конференції стало напрацювання засадничих положень, критеріїв, методичних

рекомендацій на основі сучасних підходів до реалізації закону про декомунізацію. Учасники конференції виокремили основні критерії вибору назв населених пунктів, які викладено в публікації О. М. Ратушняка:

1) деколонізація: «заміна (та унеможливлення повернення) усіх топонімів, накиннутих Україні ззовні державою-агресором»; варто широко розуміти декомунізацію, зокрема як деколонізацію (дерусифікацію) загалом; «передбачає звільнення від назв, що асоціюються з ворожою концепцією «русского мира»;

2) україноцентризм, держвотворчість: «засвідчення давності і спадкоємності української історії»;

3) краєцентризм: «зануреність в історію конкретного населеного пункту, прив'язка до місцевих географічних об'єктів»;

4) «персоналізація (історична назва), якщо не суперечить законам «про декомунізацію» і не увічнює військових, державних та політичних російських діячів XIV-XXI ст. (чи співзвучні з їхніми іменами та псевдонімами назви)»;

5) «відповідність нормам правопису української мови»;

6) «унікальність, самобутність, автентичність»: уникання невиправданої омонімічності, урахування історико-культурної специфіки певного населеного пункту; «оригінальність назви, апелювання до витоків, першоджерел»;

7) «неперсоналізованість» [42, с. 162].

В основу концепції декомунізації топонімів покладено низку принципів. Основними серед них є науковість, комплексність і системність, поєднання загальнонаціонального, регіонального і краєзнавчого підходів, публічність. Було рекомендовано повернути населеним пунктам їхні історичні некомуністичні назви. У випадку, якщо таких не існувало або неможливо їх установити, коли історичні назви немилозвучні або невідповідні сучасності, коли такі назви апелюють до російської імперської спадщини, запропоновано надавати пропозиції щодо присвоєння населеним

пунктам нових назв, підібраних за результатами досліджень та обговорень. При цьому варто враховувати рекомендації краєзнавців, науковців, місцевих просвітницьких організацій, національно налаштованих громадських активістів.

Серед ономастичних, внутрішньомовних чинників зміни власних назв вітчизняних топооб'єктів С. Л. Ковтюх виокремлює такі: мотиваційно-номінативний, семантичний, структурно-словотвірний, акцентуаційний, граматичний, етимологічний. На думку дослідниці, «соціолінгвістика допомагає визначити й схарактеризувати екстралінгвальні аспекти перейменовувальних явищ: геополітичні, суспільно-політичні, економічні, юридичні, наукові, науково-технічні, соціально-психологічні, наявність або відсутність цензури, певних табу, естетичні, етичні, яким чином впливає на це політика влади, які пропріативи є політично заангажованими відповідно до часу виникнення, значення й символізму твірних основ, які цінності акумулюють чи пропагують, як мода на ті або ті власні назви, словотвірні моделі й типи впливає на вибір суспільства та ін.» [42, с. 161].

Існують рекомендації, які можуть бути використані при формуванні та трансформації топонімічного простору міста:

- 1) назва, яка присвоюється об'єкту, повинна відображати найбільш характерні ознаки цього об'єкта, враховувати географічні, історичні, природні та інші умови місцевості, у якій він розташований. Функція орієнтиру у просторі для неї є першочерговою;
- 2) у випадку перейменування міського об'єкту пріоритетними варто розглядати первинні назви урбанонімів;
- 3) благоустрій та місце розташування урбаноніма має відповідати масштабу діяльності особистості, ім'я якої присвоюється урбаноніму;
- 4) повністю мають бути виключеними випадки використання однакових назв у межах одного населеного пункту;
- 5) під час пошуку нової назви урбанонімів варто враховувати думку та пропозиції громади;

6) у процесі найменування та перейменування міських об'єктів доцільно збільшити кількість назв, що відтворюють цінності сучасної України;

7) бажано уникати номінації урбанонімів з приставками Ново-, Мало-, Старо- тощо;

8) пропонована назва має гармонійно вписуватися у наявні топонімічні ансамблі та не порушувати їхньої цілісності;

9) для формування комфортного топонімічного середовища спальних житлових масивів та районів малоповерхової забудови бажано ширше використовувати нейтральні назви та назви, які несуть позитивну конотацію;

10) назва має складатися з мінімальної кількості слів, бути милозвучною, легко вимовлятися, запобігати провокуванню неоднозначних або смішних асоціацій. При номінації слід уникати невиправданого вживання числівників.

Отже, рушійною силою перейменувальних процесів в системі топонімів України, зокрема Старокостянтинова, стали закони про декомунізацію. Чергова хвиля зміни назв географічних об'єктів характеризується низкою внутрішньо- та позамовних чинників, частина з яких має вагомим значенням (обов'язкове до виконання), а частина – факультативне.

Міська рада м. Старокостянтинів розглянула рішення виконавчого комітету міської ради від 29 травня 2008 р. № 281 «Про пропозиції комісії виконавчого комітету міської ради щодо перейменування назв вулиць та провулків в м. Старокостянтинів» та від 25 липня 2012 р. № 306 «Про розгляд подання міського голови щодо перейменування вул. Жовтнева», врахувала пропозиції постійної комісії міської ради з питань освіти, молодіжної політики, культури, фізичної культури і спорту та керуючись постановою Верховної Ради України від 16.05.2013 р. № 261-VII «Про

відзначення подвигу героїв бою під Крутами», ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування України» вирішила:

- 1) перейменувати вулиці та провулки міста Старокостянтинів;
- 2) внести відповідні зміни до Реєстру назв вулично-дорожньої мережі м. Старокостянтинів Хмельницької області, затвердженого рішенням 21 сесії міської ради від 23 листопада 2007 р. № 2 «Про зміну назв провулків та затвердження реєстру назв вулично-дорожньої мережі міста»;
- 3) доручити відділу містобудування та архітектури виконавчого комітету міської ради довести дане рішення до відома Хмельницькій філії ДП «Інформаційний центр» для внесення змін до інформації, що міститься у словнику вулиць по місту Старокостянтинів.

Значні перейменування в Старокостянтиніві було здійснено 27 вересня 2013 р. на 34-й сесії міської ради та внесено зміни до словника вулиць міста: Серед питань порядку денного депутати розглядали перейменування вулиць зі старими «совковими» назвами. Депутати майже одногolosно проголосували за перейменування вулиць *Калініна, Орджонікідзе, Паризької комуни* на вулиці *Стуса, Симоненка, Героїв Крут* та ін. Таку ініціативу висловили «свободівці», які мають на меті впроваджувати й надалі таку практику. 43 вулиць та провулків у Старокостянтиніві тепер мають нові назви:

№	Інформація, що міститься у словнику вулиць	Назва після змін	Обґрунтування нової назви
2-й вокзал			
1	вулиця Будьонного	вулиця Стуса	перейменування на честь українського поета Василя Семеновича Стуса
2	вулиця Ворошилова	вулиця Гончара	перейменування на честь українського письменника Олеся (Олександра) Терентійовича Гончара
3	вулиця Добролюбова	вулиця Мирного	перейменування на честь українського письменника Панаса Мирного

4	вулиця Некрасова	вулиця Крашевського	перейменування на честь польського письменника Юзефа Ігнаці Крашевського, який проживав на території Старокостянтинівщини
5	вулиця Паризької комуни	вулиця Вернадського	перейменування на честь українського вченого Володимира Івановича Вернадського
6	вулиця Будьонного	вулиця Симоненка	перейменування на честь українського поета Василя Андрійовича Симоненка
Заслuch			
7	вулиця 26 Бакінських комісарів	вулиця Юридика	відновлення історичного найменування
8	вулиця Воровського	вулиця Кондратюка	перейменування на честь українського вченого-винахідника Миколи Кіндратовича Кондратюка
9	вулиця Горького	вулиця Меджибіжська	відновлення історичного найменування
10	вулиця Коротченка	вулиця Кринички	відновлення історичного найменування
11	вулиця Тельмана	вулиця Орлика	перейменування на честь українського гетьмана Пилипа Степановича Орлика
12	провулок Потьомкіна	провулок Курбаса	перейменування на честь українського режисера Олександра-Зенона Степановича Курбаса
13	провулок Коротченка	провулок Котляревського	перейменування на честь українського письменника Івана Петровича Котляревського
Західний			
14	вулиця Комсомольська	вулиця Героїв Крут	перейменування на честь вшанування подвигу бою під Крутами
15	вулиця Червонофлотська	вулиця Виговського	перейменування на честь українського гетьмана Івана Остаповича Виговського
16	провулок Червонофлотський	провулок Яворницького	перейменування на честь українського письменника,

			історика Дмитра Івановича Яворницького
17	провулок Кривоноса	провулок Воїнів-інтернаціоналістів	перейменування на честь воїнів-інтернаціоналістів
18	частина вулиці Попова	провулок Олімпійський	впорядкування існуючої вулично-дорожньої мережі, утворення внаслідок розділення вулиці Попова
19	частина вулиці Бурлуцького	вулиця Героїв чорнобильців	впорядкування існуючої вулично-дорожньої мережі, утворення внаслідок розділення вулиці Бурлуцького
Центральний			
20	вулиця Жовтнева	вулиця Рудяка	перейменування на честь уродженця міста Старокостянтинів, мецената Михайла Семеновича Рудяка
21	вулиця 9 січня	вулиця Теліги	Перейменування на честь української поетеси Олени Теліги
22	вулиця Лермонтова	вулиця Сковороди	перейменування на честь українського філософа, письменника Григорія Савича Сковороди
23	вулиця Пугачова	вулиця Довженка	перейменування на честь українського кінорежисера, письменника Олександра Петровича Довженка
24	Провулок Грибоедова	Вулиця Малишка	перейменування на честь українського поета Андрія Самойловича Малишка
25	вулиця Крилова	вулиця Глібова	перейменування на честь українського сатирика і байкаря Леоніда Івановича Глібова
26	вулиця Боженка	вулиця Вишневецького	перейменування на честь кошового Запорізької Січі Дмитра Івановича Вишневецького
27	вулиця Калініна	вулиця Слободянська	відновлення історичного найменування
28	вулиця Крупської	вулиця Новоміська	відновлення історичного найменування

29	вулиця Пархоменка	вулиця Чорновола	перейменування на честь українського політичного діяча В'ячеслава Максимовича Чорновола
30	вулиця Орджонікідзе	вулиця Ізяславська	відновлення історичного найменування
31	вулиця Фурмана	вулиця Шахівська	відновлення історичного найменування
32	провулок Калініна	провулок Чикирди	перейменування на честь журналіста, підпільника, уродженця Старокостянтинівщини Олександра Чикирди
33	провулок Крупської	провулок Новоміський	відновлення історичного найменування
34	провулок Орджонікідзе	провулок Козацький	відновлення історичного найменування
Новики			
35	вулиця Фрунзе	вулиця Старомлинська	відновлення історичного найменування
36	вулиця Щорса	вулиця Київська	відновлення історичного найменування
37	провулок Аврори	провулок Прибережний	відновлення історичного найменування
38	провулок Белінського	провулок Кобилянської	перейменування на честь української письменниці Ольги Юліанівни Кобилянської
39	провулок Щорса	провулок Величка	перейменування на честь українського козацького літописця Самійла Васильовича Величка
40	вулиця Урицького	вулиця Старицька	відновлення історичного найменування
41	провулок Урицького	провулок Трипільський	відновлення історичного найменування
42	провулок Гончарова	провулок Голоти	перейменування на честь уродженця Старокостянтинівщини, українського режисера, театрального діяча Володимира Васильовича Голоти
43	Провулок	Провулок	перейменування на честь

	Мануїльського	Гольдфадена	уродження Старокостянтинова, засновника єврейського театру Абрама Гольдфадена
--	---------------	-------------	--

На виконання вимог статті 7 Закону України, з метою вироблення пропозицій щодо перейменування об'єктів топоніміки у місті, які підлягають декомунізації, 12 квітня 2016 р. розпорядженням міського голови була створена робоча група на чолі з заступником міського голови Тетяною Бондарчук у складі істориків, краєзнавців, громадських активістів, представників відповідних структурних підрозділів виконавчого комітету міської ради. Робочою групою було визначено перелік вулиць та провулків, які необхідно перейменувати, виконуючи вимоги Закону.

4 жовтня 2016 р. прийнято розпорядження голови обласної державної адміністрації про перейменування топонімів, які підлягають декомунізації у м. Старокостянтинові та Старокостянтинівському районі.

Робочою групою запропоновано такі назви вулиць та провулків міста, які були перейменовані в рамках декомунізації:

№	Інформація, що міститься у словнику вулиць	Назва після змін	Обґрунтування нової назви
1	вулиця Стаханова	вулиця Миколи Самокиша	перейменування на честь українського художника-баталіста II половини XIX – I половини XX століття, автора картин на козацьку тематику, Миколи Самокиша
2	вулиця Чапаєва	вулиця Юрія Клена	перейменування на честь українського письменника, перекладача I половини XX століття, уродженця Старокостянтинівщини, Юрія Клена

14 липня 2017 р. на 20 сесії міської ради Старокостянтинова було ухвалено рішення про перейменування таких вулиць:

№	Інформація, що міститься у словнику вулиць	Назва після змін	Обґрунтування нової назви
1	провулок Панфілова	провулок Бортнянського	перейменування на честь відомого українського композитора II половини XVIII – початку XIX століть Дмитра Бортнянського
2	вулиця Жукова	вулиця Новики	історична та народна назва цієї частини міста
3	вулиця Чкалова	вулиця Кожедуба	перейменування на честь видатного льотчика періоду Другої Світової війни, тричі Героя Радянського Союзу, українця Івана Кожедуба
4	провулок Ліхачова	провулок Вербицького	перейменування на честь відомого українського композитора, Михайла Вербицького, автора мелодії Державного Гімну «Ще не вмерла Україна»
5	провулок Чкалова	провулок Любарський	розташований поблизу автошляху до районного центру Житомирської області – смт. Любар
6	вулиця Колгоспна	вулиця Любомирська	перейменування на честь роду Любомирських, представники якого управляли містом наприкінці XVIII – на початку XIX століття
7	вулиця Красовського	вулиця Героїв Небесної Сотні	перейменування на честь Героїв України, які загинули під час Революції Гідності та увійшли в історію як «Небесна Сотня»
8	вулиця Стаханова	вулиця Леонтовича	перейменування на честь Миколи Леонтовича, відомого українського композитора, автора музики всесвітньовідомої різдвяної колядки «Щедрик» та багатьох інших

Отже, питання перейменування вулиць зробило гучний поштовх в громадському суспільстві Старокостянтинова. Цією справою зацікавилися всі люди, які мають певні політичні вподобання. Свідомість громадян Старокостянтинова піднялась на новий рівень. Історія ще раз переписує своїх героїв, вивчаються нові імена, відкидаються у минуле старі радянські назви. Тривають реформи. Серед ініціаторів перейменування вулиць є громадяни, іноземці, трудові колективи та державні органи.

Один із головних мотивів на користь декомунізації полягає в тому, що подолання тоталітарного радянського спадку по суті не позначиться на переслідуванні політичної опозиції, оскільки начебто «в Україні просто не існує європейських лівих», які змагаються за цінності реальної свободи та демократії [79, с. 154]. Іншими словами, через звернення до концептів так званого єврокомунізму з запереченням радянської моделі соціальної держави і подальшою її реінтерпретацією як антисоціальної, відбувається дискредитація комуністичної ідеології не як форми державної пропаганди, а саме як ідеології соціального протесту.

Завдання процесу декомунізації – суттєво знизити питому вагу в міській свідомості радянських, радянсько-імперських, імперсько-російських складових і зробити домінантою українську історичну пам'ять, як складову національної самоідентифікації. Без національної історичної пам'яті активної частини українського суспільства буде складно або й взагалі неможливо модернізувати Україну і забезпечити їй гідне майбутнє. Тому процес декомунізації створює всі умови для формування національної історичної пам'яті – найважливішої складової революційних змін в Україні.

3.2 Соціономастичні чинники зміни годонімів міста Старокостянтинів Хмельницької області

З-поміж 53 перейменованих годонімів та агоронімів Старокостянтиніва з огляду на семантичне наповнення найбільшу частину становлять назви вулиць і провулків, мотивовані антропонімами, у яких відображено прізвища видатних історичних постатей.

У межах відповідного різновиду диференційовано:

1) найменування на честь діячів культурно-мистецької та наукової сфери всеукраїнського значення – 72,7%: (вулиці *Василя Стуса, Олеся Гончара, Панаса Мирного, Юзефа Крашевського, Володимира Вернадського, Василя Симоненка, Миколи Кондратюка, Олександра-Зенона Курбаса, Івана Котляревського, Дмитра Яворницького, Олени Теліги, Михайла Рудяка, Григорія Сковороди, Олександра Довженка, Андрія Малишка, Леоніда Глібова, Ольги Кобилянської, Володимира Голоти, Абрама Гольдфадена, Миколи Самокиша, Юрія Клена, Дмитра Бортнянського, Михайла Вербицького, Миколи Леонтовича*);

2) найменування, що увічнили пам'ять суспільно-політичних та військових діячів – 27,3%: (вулиці *Героїв Небесної Сотні, Івана Кожедуба, Самійла Величка, Олександра Чикирди, В'ячеслава Чорновола, Дмитра Вишневецького, Івана Виговського, Героїв Крут, Пилипа Орлика*).

Функціональними серед найменувань з локальною семантикою є назви на честь осіб, життя й діяльність яких передовсім пов'язані з Старокостянтинівом або Старокостянтинівщиною:

1) суспільно-політичні діячі і учасники військових подій – 26,7%: (вулиці *Віктора Банниха, Михайла Ботина, Руслана Погончука, Олександра Мандибури*);

2) громадських діячів – 13,3%: (вулиці *Антоня Демків-Чайківського, Олександра Блонського*);

3) науковців – 33,3%: (вулиці *Миколи Кондратюка, Оксани Радушинської, Тамари Севернюк, Михайла Вознюка, Віри Шмідт*);

4) митців – 26,7%: (вулиці *Юрія Козяра, Аврама Гольдфадена, Всеволода Чаговця, Олексія Барановича*).

Як свідчить аналіз пропріального матеріалу, більшість урбанонімів є меморіальними назвами, або назвами-вшануваннями. Актуальним при цьому є гуманістичний принцип, реалізований в уславленні осіб, які зробили внесок у духовний та культурний розвиток людства, а також національно-патріотичний принцип – уславлення борців за волю, становлення та незалежність України.

Отже, урбаноніми, мотивовані антропонімами – кількісно більша група годонімів, які виникли в процесі декомунізації. З-поміж таких найменувань, переважно назв вулиць й інколи – провулків, найбільше тих, які названі на честь митців (письменників, режисерів, культурних діячів, композиторів, диригентів, музикантів, етнографів, театралів та ін.), що свідчить загалом про загальнолюдські цінності, не підвладні часу, їхню важливість у житті населення. На відмінну від колишніх найменувань вулиць, які склалися, відповідно до радянської традиції, тільки з прізвища (вулиці *Будьонного, Ворошилова, Добролюбова, Некрасова, Воровського, Горького, Коротченка, Тельмана, Потьомкіна, Кривоноса, Попова, Бурлуцького, Лермонтова, Пугачова, Грибоєдова, Крилова, Боженка, Калініна, Крупської, Пархоменка, Орджонікідзе, Фурмана, Фрунзе, Щорса, Белінського, Урицького, Гончарова, Мануїльського, Стаханова, Чапаєва, Панфілова, Жукова, Чкалова, Ліхачова, Красовського*), нові урбаноніми поряд із прізвищем містять обов'язково ім'я.

Частину відантропонімних годонімів (переважно назв провулків) становлять такі, у яких репрезентовано назви посад, звань, професій тощо та прізвище в традиційній формі родового відмінка: *Гетьмана Сагайдачного, Генерала Кульчицького, Композитора Вербицького, Художника Самокиша, Літописця Самійла Величка*.

Зазначимо, що урбаноніми з естетичною семантикою мають значно менше функційне наповнення. Вони представлені годонімами, пов'язаними з органічним світом, використанням назв рослин (вулиця *Абрикосова*,

Яблунева, Вишнева, Виноградна, провулок Бузковий). Серед апелятивів, покладених в основу естетичних назв, трапляється тільки та ботанічна номенклатура, яка характерна для майже всієї топонімної системи України. У разі переходу ботанічної номенклатури в годоніми актуалізується сема «гарний» (вулиця *Барвінкова*, провулок *Сонячний, Абрикосовий, Калиновий, Малиновий*).

Урбаноніми – репрезентанти неживої природи – представлено передусім назвами географічних об'єктів: полісонімами, мотивованими здебільшого назвами обласних центрів (*Житомирське шосе, Хмельницьке шосе, Старокостянтинівський Шлях*), сільських населених пунктів (провулок *Глінки* (с. *Глінки*)), міст України (вулиця *Корсунська*, вулиця *Батуринська*, провулок *Вознесенський*), гідронімами (вулиця *Случська*), ергонімами (вулиця *Фортечна*, вулиця *Замкова*, вулиця *Заводська*), чи іншими топонімами (вулиця *Вокзальна*, провулок *Привокзальний*).

У системі урбанонімів Старокостянтинівська також спостережено оцінні назви внутрішньоміських об'єктів. Вони з'явилися внаслідок мовної реалізації внутрішнього оцінювання мовцем того чи того явища. Іншими словами, вулицю названо так за місцем первісного розташування або ж за первісним розміром, формою: вулиця *Чумацька*, *Случський об'їзд*, провулок *Слобідський*.

Кількісно меншою групою є урбаноніми, мотивовані зв'язком з побажаннями жителів добробуту й процвітання своєму місту, закладанні позитивної семантики в назви вулиць та провулків (вулиця *Затишна*, провулок *Веселий*, провулок *Сонячний*, вулиця *Дружби*).

Опрацювання матеріалів про перейменування урбанонімних об'єктів в інших містах України свідчить загалом про спільні чи подібні тенденції в номінації годонімів у контексті декомунізації, оскільки значний відсоток з-поміж них становлять назви вулиць, мотивовані антропонімами на честь тих особистостей, які безпосередньо пов'язані з певною територією. Крім того, спостерігаємо процес повернення давніх історичних назв вулиць у

Старокостянтиніві (вулиця *Старицька*, провулок *Трипільський*, провулок *Набережний*, вулиця *Київська*, вулиця *Старомлинська*, провулок *Козацький* та ін.).

В Україні спостережена унікальна у світі ситуація: масові найменування топооб'єктів на честь новітніх історичних постатей. Низка топонімів Старокостянтинів отримала назви на честь сучасних героїв – загиблих у зоні АТО військовослужбовців *Юрія Власенка*, *Івана Маркова*, *Вадима Височина*, *Андрія Матвієнка*, *Ігіта Гаспаряна*, *Віктора Чміленка*, *Сергія Хрипунова*, *Тараса Карпи*, *Ігоря Горovenка*.

Перейменовані лінійні та нелінійні міські об'єкти утворено переважно в результаті трансонімізації – різновиду лексико-семантичного способу, у процесі якого відбувається перехід з одного розряду власних назв до іншого (такі урбаноніми пов'язані з увічненням пам'яті про когось). Зазначена словотвірна модель є досить продуктивною в найменуванні вулиць, причому власна назва зазвичай має форму родового відмінка. Онімний простір інших міст теж демонструє переважання таких онімів, які дослідники відносять до меморіальних назв-присвят [42, с. 164]. Урбаноніми, утворені в результаті трансонімізації, мають здебільшого складену структуру. Незначна частина аналізованих пропріативів утворена завдяки онімізації – переходу загальної назви у власну (вулиця *Солдатська*, провулок *Виноградний*, вулиця *Абрикосова*, вулиця *Темна*). Назва площі *Героїв Майдану* походить від словосполучення, що складається з апелятива та оніма. Останній став образним символом Революції Гідності й утворений, у свою чергу, від загальної назви, різновиду урбаноніма, агороніма – *майдан*, а саме: майдан Незалежності – центральна площа міста Києва, що була епіцентром розвитку суспільно-політичних виступів.

Структурно більшість зазначених урбанонімів є двокомпонентними: до слова вулиця, провулок чи проїзд додано, відповідно до європейської традиції, ім'я та прізвище в родовому відмінку: вулиці *Юрія Власенка*, *Івана Маркова*, *Павла Луньова*, *Олександра Кондакова*. Вони становлять 71,3% від

загальної кількості аналізованих назв. Почасти трапляються однокомпонентні назви вулиць і провулків – 28%: вулиці *Батуринська, Солдатська, Соборна, Миру, Дружби, Вокзальна* та інші. Спорадично відзначено трикомпонентні назви вулиць з додаванням імені людини, на честь якої названо внутрішньоміський об'єкт – 0,7%: вулиця *Отамана Костя Степового*.

Отже, варто констатувати, що в Старокостянтиніві завдяки зусиллям членів міської топонімічної комісії, науковцям, краєзнавцям, громадським активістам перейменовано внутрішньоміські лінійні та нелінійні об'єкти, назви яких були пов'язані з комуністично-радянською ідеологією. Переважна більшість вулиць, провулків, проїздів отримала меморіальні назви на честь вітчизняних письменників, науковців, митців, знакових історичних особистостей. Серед урбанонімів досить численну групу утворюють пропріативи відантропонімного походження, що увічнюють новітні історичні постаті героїв російсько-української війни.

Висновки до 3 розділу

У радянську добу перейменування часто використовувалося як засіб викорінення історичної національної пам'яті, як інструмент домінування комуністичної ідеології.

Політична активність місцевих громад була реалізована в процесі перейменувань частини населених пунктів Старокостянтинова. На карті регіону не залишилося жодної назви радянської доби, тобто відбулася тотальна декомунізація й почасти відновлено історичну справедливість. На основі дериваційної бази ойконімікону досліджуваного регіону виокремлено низку тематичних груп, які засвідчують основні мотиви та способи номінації топооб'єктів, що підпали під дію законів про декомунізацію. Проте варто зважати на відповідність нових власних назв населених пунктів чинним нормам сучасної української літературної мови, не допускати повернення російських онімів під приводом відновлення історичної топоніміки.

На урбанонімний простір Старокостянтинова, зокрема на найменування вулиць, провулків тощо, у контексті декомунізації вплинули передусім позамовні чинники, насамперед політичні, культурно-історичні, етнокультурні, етноментальні. Водночас нові найменування утворено відповідно до норм української дериватології, такі оніми віддзеркалюють загальні тенденції в змінах урбанонімного простору України в координатах сучасних реалій, оскільки нові назви лінійних та нелінійних об'єктів відображають явища національної культури українців, їхньої історії, а водночас і культурно-історичного розвитку кожного окремо взятого міста. Мотиваційна структура досліджуваних годонімів та агоронімів свідчить про те, що більшість із них мотивована антропонімами, значно менше – топонімами, гідронімами, ойконімами тощо. Новоутворені урбаноніми мають різну структуру, переважають складені найменування. Декомунізація спровокувала активність суспільства, яке побачило в цьому процесі можливість для втілення національно-патріотичного дискурсу в місцевий, зрадянізований у попередню епоху ландшафт.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження годонімії Старокостянтинова ми дійшли таких висновків.

Мову – як явище соціальне – в мовознавстві вивчають представники різних лінгвістичних течій і напрямів, а розвиток декомунізаційних подій в сучасній мовознавчій парадигмі засвідчує потребу у досконалому різнобічному дослідженні.

У ХХ ст. в Україні помітно зросла соціально-політична заангажованість у територіальному розподілі української ойконімії. Цей фактор мав вияв у відчутному скороченні самої кількості населених пунктів, їхньому адміністративному об'єднанні з сусідніми поселеннями, активному переселенні жителів міста (урбанізація), депортації мешканців окремих населених пунктів чи навіть регіонів тощо. Протягом минулого століття було знято з реєстрації більше тисячі населених пунктів, а їхні власні назви перейшли до пасивного лексичного запасу української мови, поповнивши реєстр зниклих ойконімів.

Питомо українські лексеми в основах назв поселень та назв внутрішньоміських об'єктів України змінювались політично заангажованими, заідеологізованими, російськомовними та й просто значеннєво навантаженими варіантами з метою витіснення українських чи інших автохтонних топооснов і топоформантів зі сфери назовництва.

Значні перейменування в Старокостянтиніві було здійснено 27 вересня 2013 р. на 34-й сесії міської ради та внесено зміни до словника вулиць міста. Серед питань порядку денного депутати розглядали перейменування вулиць зі старими «совковими» назвами. Депутати майже одноголосно проголосували за перейменування вулиць *Калініна*, *Орджонікідзе*, *Паризької комуни* на вулиці *Стуса*, *Симоненка*, *Героїв Крут* та ін. Таку ініціативу висловили «свободівці», які мають на меті впроваджувати й надалі таку практику. У Старокостянтиніві 43 вулиці та провулків тепер мають нові назви.

На виконання вимог статті 7 Закону України, з метою вироблення пропозицій щодо перейменування об'єктів топоніміки у місті, які підлягають декомунізації, 12 квітня 2016 р. розпорядженням міського голови була створена робоча група на чолі з заступником міського голови Тетяною Бондарчук у складі істориків, краєзнавців, громадських активістів, представників відповідних структурних підрозділів виконавчого комітету міської ради. Робочою групою було визначено перелік вулиць та провулків, які необхідно перейменувати, виконуючи вимоги Закону.

4 жовтня 2016 р. прийнято розпорядження голови обласної державної адміністрації про перейменування топонімів, які підлягають декомунізації у м. Старокостянтиніві та Старокостянтинівському районі.

Годоніми як одиниці, що вживаються в мовній практиці для позначення внутрішньоміських об'єктів, є такими, що з'являються й існують лише з появою та існуванням відповідних поселень. Це така група власних назв, яка не позначається на картах, тобто являє собою назви мікроодиниць, що належать саме внутрішньоміським об'єктам. Їх свідомо створюють люди для виконання певних функцій: номінативної, інформативної, естетичної, ідеологічної.

На формування назв таких об'єктів впливає ряд факторів: політичний, соціальний, економічний, часовий, історичний, культурний, релігійний, фізико-географічний, етнографічний.

Залежно від структури, усі годоніми можна поділити на кілька груп:

4) однокомпонентні (одночленні) назви, що у своїй структурі містять лише одне слово і є найбільшою групою за кількістю одиниць. Це група найрізноманітнішої лексики, наприклад: вулиця *Квіткова*, *Щорса*, *Яблунева*, *Вишнева*, *Виноградна*, *Котляревського*, *Вокзальна*, *Залізнична*, *Замкова*, *Привокзальна*, *Тіниста*, *Сонячна*;

5) двокомпонентні (двочленні) назви складаються з двох слів. Це антропогодоніми з одним або двома ініціалами біля прізвища видатної людини або її повне ім'я та прізвище чи псевдонім, що вживаються з метою

меморіалізації особи: вулиця *Лесі Українки, Олени Теліги, Тараса Шевченка, Леоніда Глібова, Остапа Вишні, Абрама Гольдфадена, В'ячеслава Чорновола*;

б) до групи багатокomпонентних (багаточленних) назв належать такі, що у своєму складі містять більше ніж два компоненти. Вони становлять найменшу групу урбанонімів, яка є непродуктивною. Зазвичай це 4-компонентні назви, що дорівнюють сполукам слів: вулиця *Івана та Юрія Липи, 1-а Лінія 8 Березня*.

З-поміж 53 перейменованих годонімів та агоронімів Старокостянтинова з огляду на семантичне наповнення найбільшу частину становлять назви вулиць і провулків, мотивовані антропонімами, у яких відображено прізвища видатних історичних постатей.

У межах відповідного різновиду диференційовано:

- 1) найменування на честь діячів культурно-мистецької та наукової сфери всеукраїнського значення – 72,7%;
- 2) найменування, що увічнили пам'ять суспільно-політичних та військових діячів – 27,3%.

Функціональними серед найменувань з локальною семантикою є назви на честь осіб, життя й діяльність яких передовсім пов'язані з Старокостянтинівом або Старокостянтинівщиною:

- 1) суспільно-політичні діячі і учасники військових подій – 26,7%;
- 2) громадських діячів – 13,3%;
- 3) науковців – 33,3%;
- 4) митців – 26,7%.

Як свідчить аналіз пропріального матеріалу, більшість урбанонімів є меморіальними назвами, або назвами-вшануваннями.

Згідно з класифікацією словотвірних способів, нами проаналізовано фактичний матеріал дослідження. Усі назви укладаються в таку систему способів словотворення: суфіксальний, префіксально-суфіксальний, основоскладання, абрєвіація та лексико-семантичний.

Годонімія міста Старокостянтинів окреслює складну та своєрідну структуру творення власних назв, що пояснюється статусом та індивідуальними особливостями території. У назвах вулиць, провулків та площ часто простежується вплив історичних подій, відомих постатей як Старокостянтинова, так і інших міст і навіть країн. Крім того значна увага приділяється світогляду місцевих жителів, що своїм корінням сягає ще міфології.

Отже, дослідження установлює об'єктивну картину годонімії міста Старокостянтинів й може бути використане з метою порівняння з годонімією інших міст України, а також творчо продовжене у вигляді дослідження інших шарів місцевої ономастики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдула Ю. А. Перейменування населених пунктів Харківщини. Студії з ономастики та етимології. НАН України. Ін-т укр. Мови. Київ, 2007. С. 3-7.
2. Ажнюк Б. М. Екологія мови в Україні: мовна динаміка і пошуки балансу. Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві: зб. наук. праць. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 7-20.
3. Андрощук О. В. Перейменування об'єктів адміністративно-територіального поділу Криму як репресивний та пропагандистський засіб державної політики (II половина XX століття). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/Book/Krym/17.pdf>.
4. Артюх В. Зміст поняття історична пам'ять на тлі українських реалій. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/14042/1/41_251-256_Vis724_Armiya.pdf.
5. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX – XX ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали. Кам'янець-Подільський, 1993. С. 20-30.
6. Белей Л. О. Декомунізація топонімії: українські проблеми та європейський досвід [Текст]. Український тиждень. 2015. № 16/17. С. 12-15.
7. Белей О. О. Сучасна українська ергонімія. Ужгород, 1999. 112 с.
8. Бичко З. М. Назви вулиць в українській мові. Мовознавство. 1979. № 5. С. 76-80.
9. Бойцун-Власенко А. Русифікація і топоніміцид в Україні. Альманах Українського Народного Союзу. 1982. С. 57-66.
10. Бондар О. Екологія українського слова : аспекти і проблеми. Четвертий міжнародний конгрес україністів. 26-29 серпня 1999 р. Одеса, 2002. С. 158-163.
11. Бондаренко Г. В. Історична топоніміка : навчальний посібник. Луцьк, 2012. 164 с.

12. Брехуненко В. А. Між колоніальним спадком і модернізацією : цивілізаційний вимір заміни радянської топоніміки. Перейменувальні процеси в топоніміці як ціннісний вибір українського суспільства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Миколаїв : ФОП Жаган М. Ф., 2015. С. 14-16.
13. Бучко Д. Г. Принципи номінації в топонімії України. Українське мовознавство. 1991. № 18. С. 60-73.
14. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
15. В'ятрович В. Декомунізація і академічна дискусія пам'яті [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://krytyka.com/ua/solutions/opinion/s/dekomunizatsiya-i-akademichna-dyskusiya>.
16. В'ятрович В. М. Куди веде вулиця Леніна? Розмова про майбутнє країни. Перейменувальні процеси в топоніміці як ціннісний вибір українського суспільства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Миколаїв : ФОП Жаган М. Ф., 2015. С. 12-14.
17. Василюк Л. Л. Фізико-географічна зумовленість топонімії Волинської області: автореф. дес. к-та геогр. Наук: 11.00.01 / Ін-т географії НАН України. Київ, 2000. 18 с.
18. Вербич С. Українська ономастика: перспективи розвитку. Українська мова. 2010. № 3. С. 73-80.
19. Воляннюк І. Актуальність вивчення ономастики в школі. Нова педагогічна думка. 2014. № 2. С. 109-111.
20. Галай О. Б. Українська урбанонімія Закарпаття в ХХ-ХХІ ст.: автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Ужгород, 2009. 29 с.
21. Галай О. Джерела і способи творення урбанонімів. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. 2009. Вип. 13. С. 33-37.

22. Герета Н. М. Ойконімія північної Хмельниччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філологічних наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2004. 22 с.
23. Герета Н. Складні та складені ойконіми північної Хмельниччини. Наукові записки. Вип. 37. Серія : Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. С. 100-103.
24. Горпинич В. А. Оттопонимическая деривация в восточнославянских языках : [монографія]. Днепропетровск, 2007. 274 с.
25. Грицевич В. Ц. Геоінформаційний та геостатистичний підходи до вивчення територіальної топонімічної ситуації. У зб. Створення національного банку географічних назв: тези доповідей і повідомлень Всеукр. наук.-прак. конфер. з топоніміки. Київ : ГУГК, Нац. Рада з геогр. назв, 1995. С. 13.
26. Гурик М. І. Декомунізація як шлях побудови україноцентристської моделі історичної пам'яті. Актуальні проблеми філософії та соціології. Тернопіль, 2016. Вип. 11. С. 26-29.
27. Данилюк О. К. Вивчення ономастики майбутніми вчителями початкової школи. Педагогические науки. 2013. Т. 21. С. 83-85.
28. Декомунізація: що і чому перейменовувати й демонтувати : зб. матеріалів, реком-ій і док. щодо викон-ня вимог Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Київ, 2015. 102 с.
29. Деркач Н. Еколінгвістика : становлення та основні напрями досліджень [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/6783/1/11dnoest.pdf>.
30. Дністрянський М. С. Кордони України : Територіально-адміністративний устрій. Народознавчі студії. Львів : Світ, 1992. 144 с.

31. Дрогушевська І. Л. «Декомунізація назв населених пунктів України». Національне картографування : стан, проблеми та перспективи розвитку : зб. наук. пр. Київ : ДНВП «Картографія», 2014. Вип. 6. С. 20-23.
32. Дрогушевська І. Л. Географічні назви. Україна: географія цілей та можливостей: зб. наук. пр. Ніжин : ФОП «Лисенко М. М.», 2012. Т. 3. С. 121-126.
33. Дрогушевська І. Л. Декомунізація топонімії: концепція повернення історичних назв на карту України. Збірник наукових праць. Харків, 2017. № 26. С. 22-27.
34. Дяченко В. Д. Відбитки історії, етнографії та природи України в назвах її населених пунктів. Київ. Радянська школа. 1967. С. 27.
35. Енциклопедія історії України : Т. 10. Редкол. : В. А. Смолій та ін. НАН України. Київ : Наукова думка, 2013. 784 с.
36. Закон України «Про географічні назви» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005, № 27, ст. 360) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2604-15>.
37. Закон України «Про географічні назви». Відомості Верховної Ради країни. 2005. № 27. 360 с.
38. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборон пропаганди до їхньої символіки». Відомості Верховної Ради України. 2015. № 26. 219 с.
39. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/317-19>.
40. Зеленська Л. І. Топонімічний ландшафт міста Дніпра: картографічний екскурс. Часопис картографії: Збірник наукових праць. Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2016. Вип. 15. Ч. 1. С. 5-13.

41. Зубко А. Українська ономастика: здобутки та проблеми. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2007. С. 262-281.

42. Иванова Т. А. К вопросу о переименовании и наименовании населенных пунктов. Вопросы ономастики. Свердловск, 1977. Вып. 12. С. 49-60.

43. Інститут нацпам'яті оприлюднив список і карту міст і сіл України, які перейменують [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.5.ua/suspilstvo/instytut-natpamiati-opryliudnyv-spysok-i-kartu-mist-i-sil-iaki-pereimenuiut-83513.html>.

44. Карпенко Ю. О. Перейменування. Українська мова: Енциклопедія. Редкол.: В. В. Русанівський та ін. Київ, 2000. С. 427 -428.

45. Карпенко Ю. О. Синхронічна сутність лексико-семантичного способу словотвору. Мовознавство. 1992. № 4. С. 3-10.

46. Ковтюх С. Л. Соціономастичні аспекти перейменувальних процесів в Україні. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : мовознавство. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. С. 160-165.

47. Ковтюх С. Л. Українська топонімія: віхи історичної пам'яті, патріотично-культурні маркери сьогодення, символи майбутнього. Перейменувальні процеси в топоніміці як ціннісний вибір українського суспільства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції . Миколаїв : ФОП Жаган М. Ф., 2015. С. 67-71.

48. Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіа культури. Вісник Львівського університету. 2009. Вип. 32. С. 158.

49. Конституция Украинской Социалистической Советской Республики. Харьков : Всеукраинское Издательство, 1920. 23 с.

50. Крупеньова Т. І. Лексико-семантичні та словотвірні особливості годонімів міста Одеси. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. 2015. Вип. 16. С. 29-31.
51. Купач Т. Г. Окремий випадок просторового аналізу назв населених пунктів України за лінгвістичними критеріями. Там само. С. 141-144.
52. Купчинська З. О. Ойконімія України XVIII – XX ст. з родовим належності. Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна». Львів, 2012. Вип. 56. Ч. 1. С. 264-272.
53. Купчинський О. А. Найдавніші словянські топоніми України, як джерело історико-географічних досліджень. Київ : Наукова думка, 1981. 241 с.
54. Лабінська Г. Топоніміка : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.
55. Лучик В. В. Основні чинники, що впливають на формування структури топонімів в українській мові. Українська пропріальна лексика : матеріали наук. семінару, 13-14 вересня 2000р. 2000. С. 92-98.
56. Лучик В. В. По сторінках Топонімічного словника України. Проблеми слов'янської ономастики. Відп. ред. С. М. Медвідь-Пахомова. Ужгород, 1999. С. 100-105.
57. Лучик В. В. Принципи й критерії номінації та відновлення історичних назв у топонімії України. Українська мова. 2009. № 4. С. 28-33.
58. Лучик В. В. Про нові напрями української ономастики. Філологічні дослідження : зб. наук. пр. з нагоди 80-річчя члена-кореспондента НАН України, ОНУ ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2009. С. 144-146.
59. Малес Л. Карта міста: символічний простір управління. Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління. Матеріали другої наукової конференції . Донецьк : ДонДУУ, 2006. С. 169-174.

60. Малес Л. Соціально-політичні зміни ХХ століття на карті сучасної столиці. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Київ : Фенікс, 2014. № 3. Вип. 24. С. 21-30.
61. Малес Л. Урбанонімія і державна ідеологія : особливості взаємодії. Вісник Соціологія. Психологія. Педагогіка. Київ : Видавничий центр «Київський університет», 1998. Вип. 6. С. 21-23.
62. Махортих М. Київські топоніми як елемент історичної пам'яті про звільнення міста від німецької окупації за доби незалежності (1991-2013). Гілея : Збірник наукових праць. Науковий вісник. Історичні науки. 2014. Вип. 86. С. 82-87.
63. Мацюк Г. П. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики : навчальний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 212 с.
64. Машкіна В. В. Використання топонімічних знань у практичній складовій спецкурсу «Картографічний метод дослідження». Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Збірник наукових праць. Вип. 24. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 74-77.
65. Мороз О. А. Топоніми в українській мові: когнітивний, прагматичний, конотативний аспекти. Вісник Маріупольського державного університету. Серія Філологія. 2011. Вип. 5. С. 45-50.
66. Нагорна Л. П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ : ПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.
67. Никонов В. А. Введение в топонимику. Москва : Наука, 1965. 180 с.
68. Омельчук С. Дослідницький метод у навчанні української мови. Українська мова і література в школі. 2012. № 2. С. 7-10.
69. Пеліна О. В. Особливості перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Одеса, 2014. С. 14.

70. Повний перелік перейменувань, погоджених Комітетом Верховної Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/kirovograd-pereimenuyut-v-ingulsk-povnii-spisok-pereimenuvan>.

71. Подольская Н. В. Вопросы исследования микротопонимии. Питання ономастики. Київ, 1965. С. 209-214.

72. Ратушняк О. М. До питання критеріїв перейменування вулиць і населених пунктів. Перейменувальні процеси в топоніміці як ціннісний вибір українського суспільства : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Миколаїв : ФОП Жаган, 2015. С. 91-92.

73. Рева І. О. Психологічні причини несприйняття декомунізації частиною українського суспільства. Перейменувальні процеси в топоніміці як ціннісний вибір українського суспільства : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Миколаїв : ФОП Жаган, 2015. С. 84-86.

74. Семенов-Тяншанський В. П. Как отражается географический пейзаж в народных названиях населенных мест. Землеведение. Кн. 1-2. 1924.

75. Сидоров М. Про деякі особливості проведення опитувань у Інтернеті. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : Збірник наукових праць. Київ : Логос, 2012. Вип. 16. С. 67-76.

76. Симоненко І. Особливості структури історичної пам'яті Українського народу та шляхи формування національного історичного наративу. Стратегічні пріоритети. 2009. №1. С. 19-24.

77. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.

78. Степанов Е. М. Факторы формирования одесской урбанотопонимии. Записки з ономастики : збірник наук. праць. Вип. 4. Одеса : Астропринт, 2000. С. 12-22.

79. Стецюк В. М. Сліди прадавнього населення України в топоніміці. Львів : Ліга-прес, 2002. с. 34.

80. Стрижак О. С. Про що розповідають географічні назви : сліди народів на карті РСР. Київ : Наукова думка, 1967. 127 с.

81. Студії з ономастики та етимології. Відп. ред. В. П. Шульгач, О. П. Карпенко (Київ, Інститут української мови). Київ : Кий, 2013. 320 с.
82. Суперанская А. В. Теория и методика ономастических исследований. Москва : Издательство ЛКИ, 2007. 256 с.
83. Сучасний ономастичний простір Луганщини : матеріали XI Регіональної науково-практичної конференції з ономастики. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 154с.
84. Тахтаулова М. Ю. Топоніміка пострадянського Харкова: на шляху до декомунізації. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science*, III (11), Is.: 67, 2015. P. 36-39.
85. Ташицкий В. Место ономастики среди других гуманитарных наук. *Вопросы языкознания*. Москва : Издательство Академии наук СССР, 1961. № 2. С. 3-11.
86. Титаренко А. А. Лексико-семантичний спосіб продукування урбанонімів. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2016. Вип. 14. С. 117-123.
87. Титаренко А. А. Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів. *Структура і семантика мовних одиниць. Філологічні студії*. 2013. Вип. 9. Ч. 2. с. 171-180.
88. Торчинський М. М. Лексико-семантична структура назв поселень Південно-Західного Поділля. *Студії з ономастики та етимології*. Київ : Кий, 2002. С. 206-215.
89. Торчинський М. М. Структура онімного простору українського мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.
90. Торчинський М. М. Українська ономастика: історія, сьогодення, перспективи. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2013. № 6 (1). С. 217-238.
91. Филевич И. П. История Древней Руси. Т. 1. Территория и население. Варшава : Типография Ф. Чернака, 1896. 384 с.

92. Хальбвакс М. Колективна та історична пам'ять . Недоторканий запас. 2007. № 2-3 (40-41). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html>.

93. Ханмагомедов Х. Л. Топонимическое картографирование – новое направление в советской картографии. В сб. Экологическое картографирование на современном этапе: Тезисы докладов X Всесоюзной конференции по тематическому картографированию, Ленинград. Октябрь, 1991. Кн. 2. Ленинград, 1991. С. 57-59.

94. Циба В. М. «Декомунізація» і легітимізація правлячої еліти в Україні. Вісник Дніпропетровського університету. Дніпро, 2017. № 1. С. 152-161.

95. Цілуйко К. К. Топоніміка Полтавщини як джерело історії краю. Полтавсько-київський діалект – основа української національної мови. За ред. Л. А. Булаховського. Київ, 1954. С. 130-154.

96. Швайко О. Д. Формування мовної компетентності при вивченні топонімів (на прикладі топонімів Житомирської області). Методичний пошук: Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2014. № 12. Ч. I. С. 91-97.

97. Шульган О. В. Взаємодія української та російської мов крізь призму соціолінгвістики (на прикладі ойконімії України ХХ ст.). Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. пр. Хмельницький : ХмЦНП, 2013. Вип. 6. Ч. 2. С. 272-280.

98. Шульган О. В. Ойконімія України ХХ століття (еко- та соціолінгвістичні аспекти) : дис. кандидата філ. наук : 10.02.01. Тернопіль, 2017. 302 с.

99. Якимчук Л. Мікротопоніми селища Михайлівка Первомайського району Луганської області. Регіональна ономастика : матер. II регіон. наук.-практ. конф. з ономастики. Луганськ : Альма-матер, 2005. С. 76-78.

100. Янко М. Т. Методичні поради щодо вивчення топоніміки своєї області. Географія та основи економіки в школі. № 2. 2000. С. 23-26.

Назви вулиць до періоду декомунізації

вулиця 26 Бакінських
комісарів
вулиця 9 січня
вулиця Боженка
вулиця Будьонного
вулиця Будьонного
вулиця Воровського
вулиця Ворошилова
вулиця Горького
вулиця Добролюбова
вулиця Жовтнева
вулиця Жукова
вулиця Калініна
вулиця Колгоспна
вулиця Комсомольська
вулиця Коротченка
вулиця Красовського
вулиця Крилова
вулиця Крупської
вулиця Лермонтова
вулиця Некрасова
вулиця Орджонікідзе
вулиця Паризької комуни
вулиця Пархоменка
вулиця Пугачова
вулиця Стаханова
вулиця Тельмана
вулиця Урицького
вулиця Фрунзе
вулиця Фурмана
вулиця Чапаєва
вулиця Червонофлотська
вулиця Чкалова
вулиця Щорса
провулок Аврори
провулок Белінського
провулок Гончарова
провулок Грибоєдова
провулок Калініна
провулок Коротченка
провулок Кривоноса

провулок Крупської
провулок Ліхачова
провулок Мануїльського
провулок Орджонікідзе
провулок Панфілова
провулок Потьомкіна
провулок Урицького
провулок Червонофлотський
провулок Чкалова
провулок Щорса
частина вулиці Бурлуцького
частина вулиці Попова

Годоніми після змін

вулиця Вернадського
вулиця Виговського
вулиця Вишневецького
вулиця Героїв Крут
вулиця Героїв Небесної
Сотні
вулиця Героїв
чорнобильців
вулиця Глібова
вулиця Гончара
вулиця Довженка
вулиця Ізяславська
вулиця Київська
вулиця Кожедуба
вулиця Кондратюка
вулиця Крашевського
вулиця Кринички
вулиця Леонтовича
вулиця Любомирська
Вулиця Малишка
вулиця Меджибіжська
вулиця Миколи Самокиша
вулиця Мирного
вулиця Новики
вулиця Новики
вулиця Новоміська
вулиця Орлика
вулиця Рудяка
вулиця Симоненка
вулиця Сковороди
вулиця Слободянська
вулиця Старицька
вулиця Старомлинська
вулиця Стуса
вулиця Теліги
вулиця Чорновола
вулиця Шахівська
вулиця Юридика
вулиця Юрія Клена
провулок Бортнянського
провулок Бортнянського

провулок Величка
провулок Вербицького
провулок Воїнів-
інтернаціоналістів
провулок Голоти
провулок Гольдфадена
провулок Кобилянської
провулок Козацький
провулок Котляревського
провулок Курбаса
провулок Любарський
провулок Новоміський
провулок Олімпійський
провулок Прибережний
провулок Трипільський
провулок Чикирди
провулок Яворницького